

บริการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย

ความหมายของ "ห้องสมุดประชาชน"

คาร์เตอร์ วี กูด (Carter v. Good) ได้ให้ความหมายของคำว่า ห้องสมุดประชาชนไว้ดังนี้ "ห้องสมุดประชาชน คือ ห้องสมุดที่ให้บริการแก่ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนใด ชุมชนหนึ่ง หรือเขตใดเขตหนึ่ง และได้รับความสนับสนุนทางการเงินบางส่วน หรือทั้งหมด จากเงินของประชาชน"¹

Technical Dictionary of Librarianship ให้ความหมายไว้ว่า "ห้องสมุดประชาชน เป็นห้องสมุดที่เปิดบริการแก่บุคคลทั่วไปโดยไม่คิดมูลค่า ได้รับการสนับสนุน และควบคุมโดยประชาชน"²

สมาคมห้องสมุดอเมริกัน ได้อธิบายความหมายของห้องสมุดประชาชนไว้อย่างชัดเจนว่า ห้องสมุดประชาชนคือ ห้องสมุดที่มีหน้าที่จัดบริการโดยไม่คิดมูลค่าแก่ประชาชนในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือเขตใดเขตหนึ่ง และมีลักษณะสำคัญสามประการคือ ห้องสมุดประชาชนนั้น รัฐบาลเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้ควบคุม ได้รับเงินอุดหนุนจากภาษีของประชาชน และให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป³

จากคำอธิบายดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า ห้องสมุดประชาชนคือ ห้องสมุดที่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาล โดยประชาชนเป็นผู้เสียภาษีให้รัฐเพื่อเข้าบำรุงห้องสมุด

¹Carter V. Good, Dictionary of Education (Chicago: McGraw-Hill, 1973), p. 399.

²Beatrice Messa De Gil, Ray Trantran and Peter Goy, Dictionary of Librarianship (Mexico: Editorial F. Trillas, 1964), p. 336.

³American Library Association, Post War Standards for Public Libraries (Chicago: American Library Association, 1943), p. 19.

เปิดบริการอย่างกว้างขวางแก่ประชาชนในท้องถิ่นโดยไม่จำกัดเพศ วัย เชื้อชาติ ศาสนา
 ความคิดเห็นทางการเมือง และความรู้ หอสมุดบางแห่งที่มิได้รับความสนับสนุนทางการเงิน
 จากรัฐบาล แต่เปิดบริการแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่คิดมูลค่า ก็ถือว่าเป็นหอสมุด
 ประชาชนควย

วัตถุประสงค์ของหอสมุดประชาชน

หอสมุดประชาชนโดยทั่วไปมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญดังนี้

1. เป็นแหล่งให้บริการการศึกษาออกโรงเรียนแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย และ
 ทุกระดับการศึกษา
2. เป็นแหล่งสนับสนุนการเผยแพร่ความรู้ การศึกษา และวัฒนธรรม โดยจัดให้
 ประชาชนสามารถใช้นั่งโต๊ะและวัสดุอื่น ๆ โดยไม่เสียค่าบริการใด ๆ
3. เป็นแหล่งกลางที่จะปลูกฝังให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
4. เป็นศูนย์รวบรวมข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหว
 ไหวของโลกร ที่ให้พื้นฐานทางความคิดของประชาชนโดยส่วนรวม และเป็นพื้นฐานของความ
 เทียบโตทางค่านิยมวัฒนธรรมและสติปัญญา
5. เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางค่านิยมวัฒนธรรมของท้องถิ่น
6. เป็นแหล่งกลางในการส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
 และให้รู้จักพักผ่อนหย่อนใจด้วยการอ่านหนังสือ
7. เป็นแหล่งส่งเสริมกิจกรรมทางค่านิยมการศึกษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชน หรือ
 องค์การในสังคม เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนทุกคนในสังคม
8. เป็นแหล่งปลูกฝังความรับผิดชอบทางการเมืองแก่ประชาชนทุกคน
9. เป็นแหล่งที่ประชาชนสามารถใช้นั่งโต๊ะและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์
 ได้อย่างเต็มที่ ตามความต้องการและสภาพแวดล้อมของประชาชน⁴

⁴Thomas Landau, ed., Encyclopedia of Librarianship (London:
 Bowes & Bowes, 1966), p. 363.



10. เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเผยแพร่ความคิด ทศนคติ ประสบการณ์ และข่าวสาร
ในรูปของเอกสารและสิ่งพิมพ์⁵

เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม กระทรวงศึกษาธิการได้
กำหนดวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยไว้ดังนี้

1. ให้การศึกษานอกโรงเรียนแก่ชนทุกชั้น ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา
2. ส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
3. ให้บริการทางข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหว
ของประเทศและของโลก
4. ส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนและประเทศ
5. ส่งเสริมและแนะนำให้ประชาชนเข้าใจและปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบ
ประชาธิปไตย
6. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างในทางที่เกื้อประโยชน์และความรื่นรมย์⁶

หน้าที่ของห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่เก็บรวบรวมวรรณคดีที่มีค่าของชุมชน บันทึกในค่านความคิด
ความรู้ และการกระทำของคนในอดีต ซึ่งนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในรูปของหนังสือ
สิ่งพิมพ์และสื่อทัศนวัสดุ มีการจัดระเบียบวัสดุเพื่อให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่คิด
มูลค่า ห้องสมุดมีหน้าที่ให้ข้อเท็จจริงและข้อสนเทศทุกด้านแก่ผู้ใช้ทุกคน⁷ ฉะนั้นห้องสมุด

⁵Henning Gimbel, Work Simplification in Danish Public Libraries (Chicago: American Library Association, 1969), p. 8.

⁶"มาตรฐานห้องสมุดประชาชน" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการลงวันที่ 9 ธันวาคม
2508. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 281.

⁷American Library Association, Minimum Standards for Public Library System, 1966 (Chicago, 1967), p. 8.

จึงต้องจัดหาข่าวสารและขอเสนอเทศสำหรับให้บริการให้กว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้ในทุกสาขาวิชาควยอัตราส่วนเท่า ๆ กัน เพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้บริการแต่ละคนในมากที่สุด นอกจากนี้ห้องสมุดยังมีหน้าที่กระตุ้นและสนับสนุนให้ประชาชนเกิดความต้องการที่จะอ่านหนังสือ ส่งเสริมให้ประชาชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ช่วยเป็นตัวกลางเชื่อมโยงสังคมกับชนกลุ่มน้อยที่ถูกแยกเพราะการศึกษา ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่กระจายความคิดและทัศนคติต่าง ๆ อย่างเป็นกลางเพื่อช่วยให้ประชาชนได้ตระหนักถึงหน้าที่ของตน มีความรับผิดชอบต่อนตนเอง ครอบครัว และต่อประเทศชาติ ฉะนั้นห้องสมุดประชาชนจึงมีหน้าที่เสมือนเป็นมหาวิทยาลัยของประชาชนในฐานะที่ให้โอกาสแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยและทุกระดับการศึกษาให้มีโอกาสได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองตลอดชีวิต⁸

บริการของห้องสมุดประชาชน

การที่ห้องสมุดประชาชนจะทำหน้าที่ต่าง ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กล่าวมาแล้วได้นั้น ห้องสมุดจำเป็นต้องมีบริการที่สนองความต้องการทางคานต่าง ๆ ของประชาชนในชุมชนใดครบถ้วน คุณค่าของห้องสมุดประชาชนมิได้อยู่ที่ตึกอาคารที่ใหญ่โต หรืออยู่ที่ทรัพยากรในห้องสมุด และวิธีการที่ทันสมัย แต่อยู่ที่บริการที่ห้องสมุดให้แก่ชุมชน⁹

บริการของห้องสมุดประชาชนคือ การจัดหาขอเสนอเทศต่าง ๆ ให้สะดวกแก่การใช้ขอเสนอเทศต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะสิ่งที่อยู่ในรูปของหนังสืออย่างเดียวนั้น แต่ยังรวมไปถึงสิ่งที่อยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และวัสดุทัศนวัสดุทุกประเภท¹⁰ ดังนั้น

002896

⁸Ingeborg Heintze, The Organization of the Small Public Library (Paris: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 1963), p. 10.

⁹Norman Roberty, "Some Thought on Librarianship in England, Wales and Other Countries," The Library World, LXVIII (September, 1966), 163.

¹⁰American Library Association, Minimum Standards..., p. 9.

จะเห็นได้ว่า บริการของหอสมุดประชาชนมิได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะการจัดหนังสือใหญ่ไซของ
 สมุดประชาชนโตไซเท่านั้น แต่รวมไปถึงวิธีการทุกอย่างที่จะใหญ่ไซของสมุดโตไซของส่วนเทศ
 ติองการโตไซอย่างสะดวกและรวดเร็ว

เป็นการยากที่จะพูดว่าบริการโตไซของหอสมุดควรจะเริ่มก่อน เพราะการตัดสินใจ
 เกี่ยวกับเรื่องนี้จะขึ้นอยู่กับภาวการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น บรรณารักษ์จะต้องคัดแปลงแก้ไข
 บริการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น¹¹ ฉะนั้นก่อนที่บรรณารักษ์จะให้บริการ
 แก่คนในชุมชนแต่ละแห่ง บรรณารักษ์ควรดำเนินงานต่าง ๆ ตามลำดับขั้นต่อไปนี้คือ ในขั้น
 แรกบรรณารักษ์ต้องทำความเข้าใจคนในชุมชนนั้นอยู่เสมอ ๆ บรรณารักษ์ต้องสนใจและมี
 ความรู้เกี่ยวกับลักษณะต่าง ๆ ของคนในท้องถิ่นนั้น บรรณารักษ์ต้องเป็นคนหูตากว้างขวาง
 โดยอ่านหนังสือพิมพ์ในท้องถิ่น พบปะติดต่อกับผู้ปกครองท้องถิ่นและผู้นำชุมชนต่าง ๆ แทนการ
 นั่งศึกษาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จากสถิติแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น บรรณารักษ์อาจศึกษาชุมชนนั้น
 ได้จากเอกสารเกี่ยวกับประวัติของชุมชนนั้น เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของชุมชนนั้น
 เกี่ยวกับโรงเรียน กิจกรรมทางวัฒนธรรม ธุรกิจ อุตสาหกรรม ทัศนคติของคนในเมือง ชนบท
 และหมู่บ้าน บรรณารักษ์ควรสนใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ ของสังคม เช่น
 ความเปลี่ยนแปลงของลักษณะของประชากรในท้องถิ่นของตน เช่น ถ้ามีนักเรียน นักศึกษา
 เพิ่มขึ้น ก็จะมีแนวโน้มว่าจะมีการไซของสมุดมากขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะจากสถิติของหอสมุด
 ประชาชนโดยทั่วไปบ่งไว้ว่า ผู้ที่มีการศึกษาสูงมาไซของสมุดประชาชนมากกว่าผู้ที่มีการศึกษา
 น้อย เมื่อบรรณารักษ์ได้ทราบถึงลักษณะต่าง ๆ ของชุมชนนั้น ๆ แล้ว บรรณารักษ์และคณะ
 กรรมการหอสมุดควรร่วมกันกำหนดนโยบายด้านบริการต่าง ๆ เช่น ใครมีสิทธิ์มาไซของ
 สมุด หอสมุดจะจัดบริการอย่างไร มีหนังสือคานใดบ้าง พร้อมทั้งรายละเอียดต่าง ๆ ที่
 จำเป็น หลังจากวางนโยบายแล้วก็จำเป็นต้องมีการวางโครงการสำหรับงานต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
 มาตรฐานและนโยบายที่วางไว้ ควรมีการอภิปรายกันว่า จะมีการดำเนินงานอย่างไร

¹¹ไลออน เนล อาร์ แมคคอนวิน, การขยายกิจการหอสมุดประชาชน แปลโดย
 แมนนาส ขวลิต (ปารีส : องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ,
 2494), หน้า 150.

แยกโครงการต่าง ๆ ไปตามลักษณะงาน เช่น ถ้าหากจัดทำโครงการสำหรับหนังสือและวัสดุ ก็คงมีการวางแผนว่า จะซื้อหนังสือจำนวนเท่าใด มีหนังสือวิชาต่าง ๆ วิชาละกี่เล่ม จะมีหนังสือในวิชาใดมากที่สุด จะมีหลักการเลือกซื้อหนังสืออย่างไร แผนการที่วางไว้แล้วควรเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ศึกษาและให้คณะกรรมการได้นำไปศึกษาควย หลังจากนั้นควรส่งให้หน่วยราชการท้องถิ่นและภาคีประชาชนทราบโดยทั่วกัน เพื่อประชาชนจะได้ทราบว่า หอสมุดจะเื้ออะไรที่ตรงกับความต้องการของคนบาง¹²

บรรณารักษ์พึงระลึกไว้เสมอว่า บริการที่หอสมุดจัดขึ้นจะต้องสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชนได้ และบรรณารักษ์เป็นผู้ที่มีหน้าที่ที่จะจัดให้ประชาชนได้เข้าถึงบริการของหอสมุดได้อย่างเต็มที่ โดยการปรับปรุงบริการและวิธีการปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และกลุ่มชนที่เกี่ยวข้องของอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้อง ผู้มาใช้บริการ และประชาชนทั่วไปควย¹³

ชนิดของบริการ

ไม่ว่าสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยอื่นจะเป็นอย่างไรก็ตาม บริการพื้นฐานที่ทุกหอสมุดควรจะมีคือ บริการจ่ายรับหนังสือ บริการตอบคำถามและช่วยการค้นควย¹⁴ บริการการแนะนำการเื้อหนังสือในหอสมุดและการแนะนำการอ่าน นอกจากนั้น บรรณารักษ์ควรช่วยผู้อ่านในการเลือกหนังสือที่จะอ่านควย แต่ควรเปิดโอกาสให้ผู้อ่านมีเสรีภาพในการเลือกควยตนเอง บรรณารักษ์ควรเื้อคำแนะนำเท่านั้น¹⁵

หอสมุดประชาชนเื้อให้บริการตอบคำถามแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยและทุกอาชีพ ปัญหาที่มีผู้ถามมาจะกระจายไปในสาขาวิชาต่าง ๆ ตามความสนใจของผู้ถาม ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาที่เื้อประสบในชีวิตประจำวัน ปัญหาเกี่ยวกับอาชีพ ตลอดจนปัญหาในการทำรายงาน

¹²Wheeler and Goldkor, op. cit., p. 26.

¹³แมคคอลลิน, เรื่องเดิม, หน้า 10.

¹⁴United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Standard for Library Service (London, 1970), p. 204.

¹⁵Public Library Association, op. cit., p. 14.

การค้นคว้าของนักเรียนควย ¹⁶

นอกจากนี้ยังมีบริการพิเศษอื่น ๆ ซึ่งแล้วแต่ของสมุดแต่ละแห่งจะจัดทำ โดยพิจารณาจากกำลังของบรรณารักษ์ งบประมาณ นโยบายของห้องสมุดและปัจจัยอื่น ๆ บริการเหล่านี้ได้แก่ การจัดทำรายชื่อหนังสือ การเล่าเรื่องหนังสือ การวิจารณ์หรืออภิปรายเกี่ยวกับเรื่องของหนังสือ การทำสารระสังเขปบทความจากหนังสือและวารสาร การจัดนิทรรศการ การจัดหนังสือในการประชุมของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และการจัดบริการพิเศษสำหรับเด็ก เช่น การแสดงหุ่น การเล่านิทาน การทำหุ่น การจัดงานรื่นเริงโดยใช้บัตรห้องสมุดเป็นใบผ่านประตู การจัดบริการสำหรับเด็กนี้อาจจะจัดเป็นมุมสำหรับเด็ก หรืออาจจัดบริการแยกไปเป็นห้องสมุดสำหรับเด็กโดยเฉพาะก็ได้ ¹⁷

ห้องสมุดประชาชนจะไม่สามารถดำเนินงานใหม่บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าหากไม่ได้มีการร่วมมือหรือประสานงานกับสถาบันทางการศึกษา สถาบันทางสังคม และสถาบันทางวัฒนธรรมอื่น ๆ รวมทั้งโรงเรียน กลุ่มการศึกษาผู้ใหญ่ และชมรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น ในด้านการร่วมมือกับโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนสามารถจัดหาหนังสือที่เกี่ยวข้องกับวิชาที่สอนในโรงเรียน และร่วมมือกับโรงเรียนจัดหาวัสดุการอ่านมากรวด เพื่อช่วยเสริมการศึกษาในขณะที่นักเรียนเรียนในโรงเรียน หรือในตอนหยุดภาคฤดูร้อน หรือโรงเรียนใดไม่มีห้องสมุดก็อาจมาติดต่อให้ห้องสมุดประชาชนไปบริการแก่โรงเรียนได้ ¹⁸

¹⁶ สุนทรีย์ หังสสุต, "บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้าของห้องสมุด," บรรณารักษ์ 20 (พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 56.

¹⁷ Elizabeth H. Gross, Public Library Service to Children (Dobbs Ferry: Oceana Publications, 1967), p.91-103.

¹⁸ Carlos Victor Pennce, "Planning Library Services," Unesco Bulletin for Libraries, XXI (March-April, 1967), 60-88.

บริการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย

บริการที่ห้องสมุดประชาชนจัดขึ้นมีหลายอย่างดังที่กล่าวมาแล้ว แต่การให้บริการของห้องสมุดประชาชนในแต่ละประเทศนั้นย่อมแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิวัฒนาการของห้องสมุดและวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งห้องสมุด ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ของห้องสมุด เช่น บุคลากร งบประมาณ และหนังสือ เป็นต้น การศึกษาถึงวิวัฒนาการ วัตถุประสงค์ และปัจจัยต่าง ๆ ของห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่ง แต่ละประเทศ จะช่วยให้เข้าใจถึงสภาพของบริการของห้องสมุดประชาชนแห่งนั้นหรือประเทศนั้นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

แต่เดิมมาในประเทศไทยไม่มีห้องสมุดที่เรียกว่า ห้องสมุดประชาชน มีแต่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งวงการห้องสมุดของประเทศไทยอนุโลมให้เป็นที่ห้องสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย ตามข้อเท็จจริงแล้ว วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมิได้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นที่ห้องสมุดประชาชน แต่จัดตั้งขึ้นเพื่อกิจกรรมทางพุทธศาสนา ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดพระเชตุพนฯ ชำรุดทรุดโทรมมาก พระองค์จึงโปรดให้ทำการปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ. 2375 และได้โปรดให้รวบรวมตำราวิชาซึ่งสมควรแก่การเล่าเรียนมาตรวจตราแก้ไข บางวิชาก็โปรดให้ใช้ของเดิม บางวิชาก็โปรดให้ประมูนักปราชญ์แต่งใหม่ แล้วให้จารึกบนแผ่นศิลาประดับไว้ในบริเวณวัดพร้อมกับรูปปั้นประกอบตำราเหล่านั้นด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ของประชาชนโดยไม่เลือกชั้น บรรดาศักดิ์ วัตถุประสงค์ข้อนี้ตรงกับวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน ดังนั้นวงการห้องสมุดของประเทศไทยจึงยกย่องให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นห้องสมุดประชาชนแห่งแรกของประเทศไทย¹⁹

ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรก

ห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยได้รับการจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ให้ทำหน้าที่เป็นห้องสมุดประชาชนโดยทรงนั้น เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2459 โดยกรมศึกษาธิการ

¹⁹ วาที กุลสมบุรณ์, วัดพระเชตุพนฯ ห้องสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย (พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2508), หน้า 23.

หรือกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบัน หอสมุดประชาชนระยะแรกที่จัดตั้งขึ้นนี้มีชื่อเรียกว่า หออ่านหนังสือสำหรับประชาชน จัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นที่รวบรวมหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นความรู้ มีประโยชน์แก่ประชาชน และเปิดบริการให้ประชาชนทุกชั้นเข้าอ่านได้²⁰ โดยแผนกหอสมุด ซึ่งขึ้นอยู่กับกรมศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบ ในครั้งแรกได้จัดตั้งหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้นสามแห่ง คือ ที่โรงเรียนวัดสุทัศน์ และโรงเรียนวัดสามจีนใต้ จังหวัดพระนคร ที่โรงเรียนวัดประยุรวงศาวาส จังหวัดธนบุรี ในปีต่อมาได้เปิดหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นสองแห่ง คือ ที่โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชบุรี จังหวัดสงขลา และ ณ ที่ว่าการอำเภอชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ²¹ ต่อมา พ.ศ. 2461 ได้มีการจัดตั้งหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นอีกสี่แห่งในจังหวัดบุรีรัมย์ คือ ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการอำเภอพุทไธสง ณ ที่ว่าการอำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอทลุง²² รวมมีหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเมื่อ พ.ศ. 2461 ทั้งสิ้นเก้าแห่ง

หออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเหล่านี้ได้รับความนิยมจากประชาชนมาก ดังปรากฏในรายงานกระทรวงธรรมการฉบับที่ 12 ประจำปีพุทธศักราช 2462 ว่า มีประชาชนเข้าไปใช้หออ่านหนังสือสำหรับประชาชนมากขึ้นเป็นลำดับ และมีผู้บริจาคหนังสือให้อยู่เนื่อง ๆ แต่เนื่องจากมีอุปสรรคทางการเงินและสถานที่ ทำให้ไม่สามารถจัดหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนให้เพิ่มขึ้นได้ มีผู้เสนอแนะให้รัฐบาลให้เงินอุดหนุนแก่หออ่านหนังสือ

²⁰ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 9 (พระนคร, 2459) (อัครสำเนา), หน้า 19.

²¹ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 10 (พระนคร, 2460) (อัครสำเนา), หน้า 23.

²² กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 (พระนคร, 2461) (อัครสำเนา), หน้า 42.

สำหรับประชาชน²³ แสดงว่าตั้งแต่เริ่มจัดตั้งมาห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลแต่อย่างใด ใคอาศัยเพียงผู้มีจิตศรัทธาบริจาคหนังสือให้ และใคหนังสือที่พิมพ์ขึ้นใหม่จากหอพระสมุดสำหรับพระนครเท่านั้น²⁴ แคขอเสนอแนะนี้ก็ไม่ประสบผลแต่อย่างใด

ใน พ.ศ. 2468 กรมตำรา กระทรวงธรรมการได้รับหน้าที่ใหญ่แลห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนซึ่งขณะนั้นมีอยู่เพียงเจ็ดแห่ง คือที่จังหวัดพระนครมีสามแห่ง ใคแกห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดประยูรวงศำ ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสุทัศน์ และห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสามจีน และตามจังหวัดต่าง ๆ มีสี่แห่งคือ ที่จังหวัดสงขลา จังหวัดจันทบุรี จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดบุรีรัมย์²⁵ ในปีต่อมา กรมตำราใคจัดตั้งแผนกหอสมุดขึ้นใหม่หน้าที่จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนในที่ต่าง ๆ ทั่วไป เพื่อให้ประชาชนทุกคนมีโอกาสหาความรู้ควยตนเอง โดยการอ่านหนังสือ²⁶ แต่อย่างไรก็ตาม ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนที่มีอยู่ทั่วประเทศก็ยังคงมีเพียงเจ็ดแห่งเท่าเดิม ซึ่งนับว่าน้อยมาก ไม่เพียงพอที่จะให้บริการแก่ประชาชนใคอย่างทั่วถึง อุปสรรคที่สำคัญที่ทำให้ไม่สามารถจัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นใคคือ ไม่มีทุนพอที่จะจัดหาสถานที่และจัดซื้อหนังสือ

²³ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 12 (พระนคร, 2462) (อัครสำเนา), หน้า ๗.

²⁴ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 (พระนคร, 2461) (อัครสำเนา), หน้า 42-44.

²⁵ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 18 (พระนคร, 2468) (อัครสำเนา), หน้า 40.

²⁶ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 19 (พระนคร, 2469) (อัครสำเนา), หน้า 48.

พ.ศ. 2470 แผนกห้องสมุดของกรมตำรวจได้จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
 อีกสองแห่ง คือ ที่จังหวัดร้อยเอ็ด และที่จังหวัดเชียงใหม่²⁷ พ.ศ. 2471 มีห้องอ่านหนังสือ
 สำหรับประชาชนตามมณฑลต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นสิบสามแห่ง ดังปรากฏตามตารางในรายงาน
 กระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปีพุทธศักราช 2471 ดังนี้



ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁷ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 20 (พระนคร, 2470)
 (อัครสำเนา), หน้า 33.

ตารางที่ 1 สถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471

23

มณฑล	เลขที่	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	มีหนังสือ ทั้งสิ้น	มีผู้เข้าไปอ่าน ถึงวันละ	หมายเหตุ
กรุงเทพ	1	ร.ร.วัดสุทัศน์	ถ. คีทอง	พระนคร	พระนคร	1473	46	
	2	ร.ร.วัดสามจีน	สามแยก	สัมพันธวงศ์	พระนคร	1212	41	
	3	ร.ร.วัดประยูรวงศ์	วัดประยูรวงศ์	กิ่งบុปผาราม	ธนบุรี	1391	64	
					รวม	4076	50.33	
อยุธยา	-	-	-	-	-	-	-	
นครสวรรค์	-	-	-	-	-	-	-	
พิษณุโลก	-	-	-	-	-	-	-	
พัยัพ	-	-	-	-	-	-	-	
นครชัยศรี	-	-	-	-	-	-	-	
ราชบุรี	1	ห้องตัวอย่างสินค้า	หน้าเมือง	เมือง	ราชบุรี	285	82	
สงขลา	1	ร.ร.ประจำมณฑล	บอขาย	เมือง	สงขลา	1954	45	
	2	บ้านระโนด	ระโนด	ระโนด	สงขลา	101		
ปัตตานี	1	สโมสรเสือป่า	สะนาริง	สะนาริง	ปัตตานี	386	5	

ตารางที่ 1 สถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471 (ต่อ)

มณฑล	เลขที่	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	มีหนังสือ ทั้งสิ้น	มีผู้เข้าไปอ่าน ถึงวันละ	หมายเหตุ
ภูเก็ต	-	-	-	-	-	-	-	ห้องสมุดของ
จันทบุรี	1	ตลาดเหนือ	ตลาดจันทบุรี	เมือง	จันทบุรี	749	25	โรงเรียน
ปราจีนบุรี	-	-	-	-	-	-	-	ประจำมณฑล
นครราชสีมา	1	ศาลากลางจังหวัดชัยภูมิ	ในเมือง	เมือง	ชัยภูมิ	673	8	ราชบุรีรวม
	2	ร.ร.ประจำจังหวัดชัยภูมิ	ในเมือง	เมือง	รอยเอ็ด	790	28	อภัย
	3	ที่ว่าการอำเภอเมืองบุรีรัมย์	ในเมือง	บุรีรัมย์	บุรีรัมย์	115	1	
	4	ที่ว่าการอำเภอนางรอง	นางรอง	นางรอง	บุรีรัมย์	101	1	
	5	ที่ว่าการอำเภอตลุง	ประโคนชัย	ตลุง	บุรีรัมย์	129	1	
อุดรธานี	-	-	-	-	-	-	-	
					รวม	5283	21.78	
รวม	13	-	-	-	-	9359	36.06	



ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน หรือห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ
ระยะแรก ใกล้เคียงคลงเมื่อ พ.ศ. 2471 เพราะหลังจากนี้ไม่ปรากฏรายงานที่เกี่ยวกับ
ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนอีกเลย

แม้ว่าห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนจะได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นห้องสมุด
ประชาชนก็ตาม แต่เนื่องจากวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการจัดตั้งมีเพียงเพื่อเปิดโอกาสให้
ประชาชนทุกคนได้มีโอกาสหาความรู้ด้วยตนเองจากการอ่านหนังสือ ดังนั้นบริการของห้อง
สมุดประชาชนระยะแรกนี้คงมีเพียงเปิดให้ประชาชนเข้าอ่านหนังสือและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่
ห้องสมุดเก็บรวบรวมไว้เท่านั้น ไม่ปรากฏว่ามีบริการหรือการจัดกิจกรรมอื่น ๆ แต่อย่างใด

เป็นที่น่าเสียดายว่า ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่สามารถจะดำเนินงานต่อ
ไปได้ ต่อสิ้นสุดลงภายในเวลาอันสั้น ทั้ง ๆ ที่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนบางแห่งมี
ประชาชนเข้าไปอ่านหนังสือวันละจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากสถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือ
สำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471 ในตารางข้างต้น ได้แก่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
ทั้งสามแห่งในจังหวัดพระนคร คือ ห้องอ่านหนังสือโรงเรียนวัดสุทัศน์ ห้องอ่านหนังสือ
โรงเรียนวัดสามจีน ห้องอ่านหนังสือโรงเรียนวัดประยูรวงศ์ และห้องอ่านหนังสือที่จังหวัด
ราชบุรี ทั้งนี้เนื่องจากมีอุปสรรคหลายด้าน ทั้งด้านกำลังเงิน สถานที่และจำนวนหนังสือ
ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล แม้ว่าจะมีผู้เสนอแนะให้
รัฐบาลให้เงินอุดหนุนแก่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน แต่ขอเสนอแนะเหล่านั้นก็ไม่ได้
เกิดผลแต่อย่างใด อุปสรรคทางการเงินนี้ทำให้ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่
สามารถจัดหาหนังสือให้เพียงพอหรือให้ตรงกับความต้องการของประชาชนมาให้บริการได้
หนังสือที่มีในห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน เป็นหนังสือที่ได้รับจากการบริจาคหรือจากหอ
สมุดสำหรับพระนครเท่านั้น จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
บางแห่งมีหนังสือเพียงร้อยกว่าเล่มเท่านั้น เช่น ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนบ้านระโนด
จังหวัดสงขลา ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการ
อำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอคลอง จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนั้นห้องอ่านหนังสือ
สำหรับประชาชนเท่าที่มีอยู่หลายแห่งก็ไม่อยู่ในสภาพที่ดี ไม่ได้รับความนิยมจากประชาชน
ดังจะเห็นได้จากสถิติของผู้เข้าอ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือ ว่ามีห้องอ่านหนังสือหลายแห่ง

มีผู้เข้าอ่านเพียงวันละหนึ่งคนเท่านั้น เช่น ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการอำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอคลอง จันทบุรีรัมย์ อุบลราชธานี ฯลฯ ดังกล่าวทำให้ไม่สามารถจะปรับปรุงหรือขยายงานด้านห้องอ่านหนังสือให้ดีและกว้างขวางขึ้นได้ และเป็นเหตุให้ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนต้องล้มเลิกไปในที่สุดของสมุทประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 จนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่ห้องสมุทประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรกสิ้นสุดลงประมาณ 20 ปี ห้องสมุทประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 จึงเกิดขึ้นโดยมีผลเนื่องมาจากการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทย ซึ่งเริ่มจัดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2483 โดยคณะรัฐมนตรีมีมติให้กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ โดยให้สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และให้กระทรวง ทบวง กรม อื่น ๆ เป็นผู้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ²⁸ ต่อมา พ.ศ. 2492 รัฐบาลมีนโยบายที่จะจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้เป็นไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น และให้เหมาะสมกับสถานการณ์ จึงได้มีการขยายรูปงานใหม่ 4 ด้าน คือ การศึกษาขั้นมูลฐาน การอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ การมัธยมศึกษา และการศึกษาประชาชน ในงานด้านการศึกษาประชาชนนี้เองที่รัฐบาลได้วางนโยบายให้จังหวัดต่าง ๆ เริ่มจัดตั้งห้องสมุทประชาชนขึ้น²⁹ พ.ศ. 2494 กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้โอนมาสังกัดในกรมประชาศึกษา ต่อมา พ.ศ. 2495 กรมประชาศึกษาได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมสามัญศึกษา และกองการศึกษาผู้ใหญ่ยังคงสังกัดใน

²⁸ "แจ้งมติคณะรัฐมนตรีในเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่" คำสั่งกระทรวงธรรมการที่ 20909/2483 ลงวันที่ 22 สิงหาคม 2483. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 1.

²⁹ "การศึกษาผู้ใหญ่ตามนโยบายของรัฐบาล" หนังสือกระทรวงศึกษาธิการที่ 24532/2492 ลงวันที่ 13 กันยายน 2492. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 2.

กรมสามัญศึกษาตามเดิม³⁰ งานห้องสมุดประชาชนก็จัดเป็นหน้าที่ของแผนกการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา มาจนทุกวันนี้

การจัดห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ได้ขยายตัวขึ้นคือ มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในปี 2495 โดยมติของคณะรัฐมนตรีให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนตามอำเภอต่าง ๆ อำเภอละ 1 แห่ง และมอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยร่วมมือกันดำเนินการ กระทรวงศึกษาธิการ เป็นฝ่ายดำเนินการ ส่วนกระทรวงมหาดไทย เป็นฝ่ายจัดหาสถานที่ การที่ให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอขึ้นนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้จากหนังสือในห้องสมุด เพื่อปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน และเพื่อเป็นที่เผยแพร่วัฒนธรรม และความบันเทิงสำหรับประชาชน³¹ เพื่อให้งานห้องสมุดประชาชนก้าวหน้ายิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการยังได้ปรับปรุงระเบียบวากยพจน์ห้องสมุดประชาชนให้เหมาะสม และจำแนกห้องสมุดประชาชนออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง ขึ้นตรงต่อจังหวัด มีหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน ณ ที่ตั้งจังหวัด และเป็นศูนย์กลางหมุนเวียนหนังสือและวัสดุภายในจังหวัด

2. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ตั้งอยู่ใน อำเภอ เป็นสาขาของห้องสมุดประชาชนจังหวัด มีหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน ณ ที่ตั้งอำเภอ และอาจหมุนเวียนหนังสือและวัสดุถึงประชาชนในชนบทด้วย

3. ห้องสมุดเคลื่อนที่ ขึ้นอยู่กับห้องสมุดประชาชนจังหวัดหรือกระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่นำหนังสือและวัสดุจากห้องสมุดประชาชนจังหวัด หรือกระทรวงศึกษาธิการไปให้

³⁰ "พระราชกฤษฎีกาการจักรวางระเบียบราชการกรมสามัญศึกษาในกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2495," ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 69 ตอนที่ 54 (9 กันยายน, 2495), หน้า 1066-1068.

³¹ "ห้องสมุดประชาชน," คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ 29629/2495 ลงวันที่ 28 สิงหาคม 2495. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 253.

ห้องสมุดประชาชนอำเภอหรือจังหวัดแล้วแต่กรณี และถึงมือประชาชนในชนบท³²

กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามดำเนินการเพื่อส่งเสริมและปรับปรุงกิจการของห้องสมุดประชาชนทั้ง 3 ประเภทให้ดีขึ้น โดยใน พ.ศ. 2496 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้สั่งแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมห้องสมุดซึ่งมีอธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธานกรรมการ เพื่อทำหน้าที่ให้คำแนะนำและส่งเสริมหรือพิจารณาวิธีการจัดห้องสมุดให้ดีขึ้น โดยวางแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ ไว้เป็นหลัก ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการอีกคณะหนึ่งแทนคณะกรรมการคณะแรก ให้ชื่อว่า คณะกรรมการส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชน โดยมีอธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธาน และมีกรรมการอื่น ๆ ได้แก่ ผู้อำนวยการห้องสมุดสำนักข่าวสารอเมริกัน ผู้เชี่ยวชาญการศึกษาผู้ใหญ่ขององค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา อาจารย์ผู้สอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ของมลินธิฟูลไบรท์ และเจ้าหน้าที่บางคนของกระทรวงศึกษาธิการ คณะกรรมการคณะนี้มีหน้าที่ดำเนินการส่งเสริมกิจการของห้องสมุดประชาชน³³

นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังได้ดำเนินการเพื่อให้ประชาชนเกิดความสนใจในห้องสมุดประชาชนยิ่งขึ้น โดยจัดห้องสมุดเคลื่อนที่ทั้งทางบกและทางน้ำสำหรับบริการแก่ประชาชนในภาคกลาง จัดบริการโสภณศึกษาแก่ประชาชนผู้มาใช้ห้องสมุดในจังหวัดต่าง ๆ โดยปฏิบัติงานประสานกับหน่วยโสภณศึกษาของจังหวัด

อย่างไรก็ตาม กิจการห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการก็ยังไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร เนื่องจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาได้รับงบประมาณจำกัด

³² "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495," ที่ 38319/2495 ลงวันที่ 29 ตุลาคม 2495. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่ (พระนคร: 2513), หน้า 258.

³³ สุทธิลักษณ์ อัมพวันวงศ์, วิวัฒนาการและบรรณารักษศาสตร์ในประเทศไทย (เอกสารบรรณารักษศาสตร์ เล่ม 4, พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์, 2510), หน้า 18.

ไม่สามารถจะปรับปรุงหอสมุดประชาชนทุกแห่งให้ก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กันได้ ดังนั้น ใน พ.ศ. 2506 กองการศึกษาผู้ใหญ่โตแก่ปัญหาข้อนี้โดยมีมติให้ปรับปรุงหอสมุดประชาชน จังหวัดให้เป็นตัวอย่างแก่หอสมุดประชาชนอื่น ๆ³⁴ โดยวางโครงการไว้และเริ่มปฏิบัติจริง ๆ เมื่อ พ.ศ. 2513 โดยสร้างหอสมุดเพื่อเป็นตัวอย่างแห่งแรกคือ หอสมุดประชาชน จังหวัดเชียงใหม่³⁵ นอกจากนี้ยังได้ทำขอเสนอแนะเรื่องการปรับปรุงหอสมุดประชาชน จังหวัดส่งไปยังหอสมุดประชาชนจังหวัดทุกแห่ง เพื่อถือเป็นแนวปฏิบัติโดยกล่าวถึงเรื่องที่ต้องปรับปรุง 4 อย่าง คือ

1. เรื่องการขอความร่วมมือของท้องถิ่นในการจัดหอสมุด ทั้งในด้านความคิดเห็นและการเงิน โดยให้หรือพินคณะกรรมการดำเนินงานหอสมุดประชาชนซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานโดยตำแหน่ง ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานได้ผลดี

2. เรื่องคุณสมบัติของบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่โดยกำหนดไว้ว่า บรรณารักษ์ควรมีวุฒิอนุปริญาบรรณารักษศาสตร์ หรือวุฒิ ป.กศ. หรือวุฒิ ม.6 เป็นอย่างต่ำ ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในด้านการจัดหอสมุดด้วย โดยให้ได้รับเงินเดือนตามวุฒิ นอกจากนั้นหอสมุดควรมีเจ้าหน้าที่อย่างน้อย 3 คน คือ บรรณารักษ์ ผู้ช่วยบรรณารักษ์ และภารโรง โดยตำแหน่งบรรณารักษ์และผู้ช่วยบรรณารักษ์ควรเป็นข้าราชการสามัญ

3. เรื่องการซื้อหนังสือ และการจัดหอสมุด โดยกรมสามัญศึกษาจะเป็นผู้จัดรายชื้อหนังสือที่หอสมุดควรมีให้แก่หอสมุด และให้มีคณะกรรมการจัดซื้อหนังสือพิจารณาในการจัดซื้อหนังสือ และควรจัดหอสมุดให้เป็นที่ยินดีของประชาชน

³⁴"การปรับปรุงหอสมุดประชาชนประจำจังหวัด" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ 13206/2506 ลงวันที่ 8 สิงหาคม 2506. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 275 - 276.

³⁵"เรื่องงบประมาณก่อสร้างหอสมุดประชาชนเชียงใหม่." ผ.ช.กญ. วันที่ 27 กรกฎาคม 2513.

4. เรื่องกิจกรรมของห้องสมุด โดยให้ห้องสมุดจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในความสนใจของประชาชน เช่น จัดให้มีการเล่นกีฬา ปรากฏา ฉายภาพยนตร์ ทัศนศึกษา คนตรี การสาธิตต่าง ๆ ในบางโอกาส³⁶

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะได้มีมติให้ปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัด เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่ห้องสมุดประชาชนอื่น ๆ แล้วก็ตาม แต่การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังคงไม่ไ้มาตราฐาน และไม่เจริญก้าวหน้าไปเท่าที่ควรอีก ทั้งนี้เนื่องจากยังไม่เคยมีการจัดทำมาตรฐานสำหรับห้องสมุดประชาชนของไทยเพื่อใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ คอยเหตุนี้เองจึงทำให้การปรับปรุงส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชนไม่ค่อยไ้ผลสมบูรณ์ตามความมุ่งหมาย ดังนั้น ใน พ.ศ. 2508 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานห้องสมุด" มีปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ทำหน้าที่พิจารณาเกี่ยวกับการปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุด คณะกรรมการคณะนี้ได้จัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขึ้น ซึ่งกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน ภารกิจและวัตถุประสงค์ บุคลากร การเงิน ตลอดจนบริการของห้องสมุดประชาชน³⁷

การจัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนนี้ นับว่ามีผลต่อการดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนมาก เพราะช่วยให้ห้องสมุดประชาชนไ้มีหลักในการดำเนินงาน และมีแนวทางในการปรับปรุงห้องสมุดของตนด้วย

นอกจากนั้น ใน พ.ศ. 2509 กรมสามัญศึกษาได้ขอเปลี่ยนอัตราค่าจ้างประจำตำแหน่งบรรณารักษ์ให้เป็นอัตราเงินเดือนข้าราชการพลเรือนสามัญ โดยมีจุดประสงค์ให้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁶"การปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัด (กลุ่ม 2)" หนังสือกระทรวงศึกษาธิการที่ 13206/2506 ลงวันที่ 8 สิงหาคม 2506. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 277-278.

³⁷คู่มือฉบับแรก, หน้า 196 - 203.

เข้ามาปฏิบัติงานในตำแหน่งนี้มีความมั่นคงในการทำงาน³⁸ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนได้โอนผู้มีตำแหน่งบรรณารักษ์จรรยาขึ้นในแผนกการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา มีผลทำให้บรรณารักษ์มีกำลังใจในการทำงานมากขึ้น³⁹

ในปีเดียวกัน กระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านขึ้น โดยดำเนินการร่วมกับกรม กอง และจังหวัดที่อยู่ในโครงการการศึกษาชนบท มีบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดทำหน้าที่หมุนเวียนหนังสือไปให้ประชาชนตามหมู่บ้าน แคนงานนี้ไม่ได้ขยายออกไปมากนัก เพราะเป็นงานที่ต้องลงทุนมากและขาดเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่จะออกไปให้บริการ⁴⁰ ดังนั้นกระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านขึ้นแทนใน พ.ศ. 2515 โดยให้กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านขึ้น เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสอ่านหนังสือพิมพ์รายวันเป็นประจำ เป็นการส่งเสริมการอ่าน ป้องกันการลืมนั่งหนังสือของประชาชน นอกจากนั้นเพื่อให้ประชาชนได้ร่วมมือกับรัฐบาลสร้างความเจริญในหมู่บ้านของตน กองการศึกษาผู้ใหญ่จึงได้จัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านไว้ที่ใจกลางหมู่บ้านที่ซึ่งประชาชนในหมู่บ้านไปมาค้าสะดวก และคัดเลือกประชาชนในหมู่บ้านนั้นจำนวน 5-7 คนให้เป็นคณะกรรมการที่อ่านหนังสือพิมพ์

³⁸"การเปลี่ยนอัตราค่าจ้างประจำตำแหน่งบรรณารักษ์ที่ว่างลงเป็นอัตราเงินเดือน" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ 0904/10958 ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2509. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 279.

³⁹"โอนผู้มีตำแหน่งบรรณารักษ์จรรยา" คำสั่งสำนักงาน ก.พ. ที่ สร. 0904/70423 ลงวันที่ 17 พฤศจิกายน 2509. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 291.

⁴⁰ สัมภาษณ์ โกวิน วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน 2519.

ประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่รับผิดชอบและดำเนินงานที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน⁴¹ ใน ปัจจุบันกองการศึกษาผู้ใหญ่สามารถจัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านได้ถึง 2,123 แห่ง⁴² และมีโครงการจะขยายงานให้ทั่วประเทศ โครงการนี้มีประโยชน์มาก และการลงทุนของรัฐก็น้อยกว่า คิดเฉลี่ยแล้วหมู่บ้านละ 3 บาท เท่านั้น⁴³

ในแผนพัฒนาการศึกษาระดับที่ 3 พ.ศ. 2515-2519 กระทรวงศึกษาธิการได้รวมเรื่องห้องสมุดประชาชนไว้ด้วย โดยวางโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชน 5 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2515-2519 โดยใช้งบดำเนินการรวม 5 ปีเป็นเงิน 27,252,100 บาท และใช้งบลงทุนรวม 5 ปีเป็นเงิน 17,800,000 บาท⁴⁴ แต่ตัวเลขแท้จริงที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้รับเฉพาะงบประมาณห้องสมุดประชาชนตั้งแต่ พ.ศ. 2516-2518 เป็นเงินเพียง 14,187,124 บาท สำหรับปี พ.ศ. 2518 นี้ได้รับงบประมาณทั้งสิ้น 4,931,764 บาท เท่านั้น⁴⁵ ส่วนห้องสมุดประชาชนที่จะปรับปรุงให้ได้มาตรฐานตามโครงการ 5 ปี มีจำนวน 50 แห่ง

สำหรับโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนนอกเหนือจากโครงการที่กระทรวงศึกษาธิการได้รวมเข้าไว้ในแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 3 ดังกล่าวแล้ว ยังมีโครงการ

⁴¹ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน พ.ศ. 2515⁴ ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 295.

⁴² กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, การศึกษาผู้ใหญ่ (กรุงเทพฯ: 2518) หน้า 52.

⁴³ สัมภาษณ์ โกวิน วรรณพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน 2519.

⁴⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 3 2515-2519 (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.), หน้า 376.

⁴⁵ "การดำเนินงานห้องสมุดประชาชน." ผก. (งานห้องสมุด), กญ. ที่ 186 วันที่ 11 พฤศจิกายน 2518.

ปรับปรุงห้องสมุดประชาชนอีกโครงการหนึ่ง ดำเนินการโดยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ร่วมกับกรมสามัญศึกษา มีชื่อว่า โครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดประชาชน โครงการนี้ขยายมาจากโครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดโรงเรียน ซึ่งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยจัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2508 และได้รับผลดี เพราะช่วยให้โรงเรียนระดับมัธยมและประถมมีห้องสมุดที่จัดตั้งถูกหลักวิชาเป็นตัวอย่างได้ ดังนั้นคณะกรรมการสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ประจำปี พ.ศ. 2515-2517 จึงมีมติให้ขยายโครงการเพื่อช่วยเหลือห้องสมุดประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ

1. เพื่อให้ห้องสมุดที่ปรับปรุงตามโครงการนี้เป็นห้องสมุดประชาชนตัวอย่าง
2. เพื่อศึกษาปัญหาและวิธีแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดและการดำเนินงานห้องสมุดประชาชน
3. เพื่อให้เป็นแนวทางในการที่จะตั้งและปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้เข้าสู่มาตรฐานต่อไป

ห้องสมุดประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกมารับการปรับปรุงจะได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย และจะได้รับหนังสือและครุภัณฑ์ที่เหมาะสมจำนวนหนึ่งซึ่งมีมูลค่าไม่เกิน 10,000 บาท⁴⁶ และห้องสมุดประชาชนที่ได้รับการเลือกคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา

นอกจากนี้ ห้องสมุดประชาชนยังได้รับความสนับสนุนทางด้านอื่น ๆ จากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยอีก ที่สำคัญคือ สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยได้จัดอบรมบรรณารักษะห้องสมุดโรงเรียนปีละครั้ง โดยเปิดโอกาสให้บรรณารักษะห้องสมุดประชาชนได้เข้าอบรมด้วย และยังช่วยจัดห้องสมุดประชาชนตามที่ทางจังหวัดขอมา เช่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ⁴⁷

⁴⁶สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย "โครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดประชาชน" (พิมพ์สด).

⁴⁷สัมภาษณ์ นิลวรรณ อินทโคทะ เลขานุการฝ่ายบริหารสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย
ไทย 30 เมษายน 2519.

เนื่องจากห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 นี้มีบทบาทและความสำคัญในฐานะ เป็นแหล่งให้บริการทางการศึกษาแก่ประชาชน มีการให้บริการและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ตามความสนใจและความสามารถของตน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการให้การศึกษารูปแบบนอกโรงเรียนอย่างหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้เล็งเห็นความสำคัญดังกล่าวของห้องสมุดประชาชนจึงประกาศยกฐานะห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษา เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2516⁴⁸ และเพื่อให้ห้องสมุดประชาชนสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวางตามหลักการ จึงได้วางระเบียบการปรับปรุงห้องสมุดทั้งด้านอาคารสถานที่ การบริการ งบประมาณ บุคลากร ตลอดจนการดำเนินงานเสียใหม่⁴⁹ และได้แบ่งประเภทของห้องสมุดประชาชนออกตามขนาดของห้องสมุดเป็น 4 ประเภท คือ

1. ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ หรือศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตตั้งอยู่ในจังหวัด
ทุกจังหวัด
2. ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง ตั้งอยู่ในอำเภอหรือในชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่
10,000 คนขึ้นไป
3. ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในอำเภอหรือในชุมชนที่มีประชากรไม่ถึง
10,000 คน
4. ห้องสมุดประชาชนขนาดจิ๋ว หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ให้มีหมู่บ้านละ
1 แห่ง⁵⁰

ปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการรวมทั้งสิ้น 330 แห่ง เป็น
ห้องสมุดประชาชนจังหวัด 69 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 261 แห่ง⁵¹

⁴⁸ "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ตั้งสถานศึกษา" ดำสั่งกระทรวง
ศึกษาธิการ ลงวันที่ 19 ธันวาคม 2516. (วัดลีฬา).

⁴⁹ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, "มาตรฐาน คุณภาพ และปริมาณงานใน
หน้าที่ครูบรรณารักษ์สำหรับห้องสมุดประชาชน" (อัครสำเนา).

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹ กรมสามัญศึกษา, การศึกษานักเรียน (พระนคร, 2518), หน้า 43.

เนื่องจากการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้โดยให้อ่านและคนควาจากหนังสือ และตำราต่าง ๆ ในห้องสมุด ส่งเสริมการรู้หนังสือ และปลูกฝังนิสัยของประชาชนให้รักการอ่านหนังสือ คนควาและหาความรู้จากหนังสือ และเพื่ออบรมให้ความรู้แก่ประชาชนด้วยวิธีอื่นตามโอกาส เช่น ปาฐกถา ไลศทัศนศึกษา คนตรี การสนทนา ฝโมสร พิพิธภัณฑ์ และกีฬา เป็นต้น⁵² จึงนับได้ว่า การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ มีวัตถุประสงค์ทางการให้การศึกษาแก่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับวงนอกเหนือจากวัตถุประสงค์เพื่อการอ่านเช่นห้องสมุดประชาชนระยะแรกหรือห้องอ่านหนังสือ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ให้บริการที่กว้างขวางกว่าห้องสมุดประชาชนระยะแรกหรือห้องอ่านหนังสือมาก บริการและกิจกรรมต่างๆ ที่ห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 จัดขึ้นนั้นไคแก่ บริการให้ยืมหนังสือ แนะนำการใช้หนังสือ และห้องสมุดบริการตอบคำถามและช่วยคนควา ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์และส่งเสริมการอ่าน เช่น จัดนิทรรศการ ปาฐกถา อภิปราย ฉายภาพยนตร์ ฟิล์มสตริป สไลด์ เล่านิทาน คนตรี เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีบริการและกิจกรรมที่ห้องสมุดจัดร่วมกับสถาบันหรือหน่วยงานอื่นไคแก่ รวมมือกับห้องสมุดอื่น ๆ ในการแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างห้องสมุด จัดหนังสือหมุนเวียนไปตามท้องถิ่นต่างๆ ดังที่ไคปฏิบัติมาแล้วในจังหวัด - ฉะเชิงเทรา และจังหวัดอุบลราชธานี⁵³ ซึ่งทำให้ประชาชนไคอ่านหนังสือมากขึ้น และไคอ่านหนังสือใหม่ ๆ อยู่เสมอ การรวมมือกับหน่วยไลศทัศนศึกษา กองการศึกษาผู้ใหญ่ จัดบริการไลศทัศนศึกษาแก่ประชาชนผู้มาไชห้องสมุด ก็ทำให้ประชาชนเกิดความสนใจในห้อง

⁵² "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495," ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 257-259.

⁵³ สนั่น ปัทมะทิน, "ปาฐกถาเรื่องการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย," สมุดที่ระลึกงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2495 (พระนคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2496), หน้า 6.

สมุดมากขึ้น⁵⁴ นอกจากนี้ห้องสมุดประชาชนบางแห่งได้รับความช่วยเหลือโดยตรงจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งจัดให้มีโครงการศึกษาประชาชน และจัดเวียนค่าบริการเป็นห้องสมุดประชาชนเคลื่อนที่ในแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง โดยเฉพาะแม่น้ำแม่กลองเวียนค่าบริการได้ออกปฏิบัติการตามจุดต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ เช่น ห้องสมุดประชาชนอำเภอและโรงเรียน เป็นต้น โดยจัดบริการต่าง ๆ เช่น จัดฉายภาพยนตร์ และบริการหนังสือเพิ่มเติมให้ ซึ่งความร่วมมือเหล่านี้ช่วยให้งานของห้องสมุดประชาชนสมบูรณ์และสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น

บริการเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อห้องสมุดประชาชนมาก เพราะบริการคือหัวใจสำคัญของงานห้องสมุดประชาชน สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องวัดประสิทธิภาพของห้องสมุดประชาชนได้ว่า ห้องสมุดประชาชนแห่งใดเป็นห้องสมุดประชาชนที่ดีหรือไม่เพียงใด การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนจะนับได้ว่ามีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จก็ต่อเมื่อห้องสมุดประชาชนแห่งนั้นสามารถให้บริการอย่างกว้างขวาง ดีที่สุด และเหมาะสมที่สุดแก่ประชาชนทุกเพศทุกชั้น และทุกระดับในท้องถิ่นนั้น⁵⁵

จากวิวัฒนาการของห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ จะเห็นว่าห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรก และห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 แตกต่างกันมาก ห้องสมุดประชาชนระยะแรกคงทำหน้าที่เป็นเพียงห้องอ่านหนังสือเท่านั้น ยังไม่มีการให้บริการของห้องสมุดอย่างกว้างขวางแต่อย่างใด ถ้าพิจารณาถึงงานบริการที่มีให้แก่ประชาชนแล้วจะเห็นว่า ห้องสมุดประชาชนระยะแรกมีสภาพไม่ต่างไปจากที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านในปัจจุบันเท่าใดนัก สำหรับห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 นั้น มีลักษณะเป็นห้องสมุดประชาชนที่แท้จริงแล้ว เพราะมีการจัดดำเนินการและให้บริการที่กว้างขวางกว่าห้องสมุดประชาชนระยะแรกมาก ถ้าศึกษาจาก

⁵⁴ "การประสานงานระหว่างห้องสมุดประชาชนและหน่วยโสตทัศนศึกษา" ที่ 1493/2502 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2502. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 272.

⁵⁵ แมคคอลลิน, เรื่องเดิม, หน้า 6.

วิวัฒนาการของห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 จะเห็นได้ว่า ภายในเวลาประมาณ 30 ปีหลังจากที่เริ่มจัดตั้งห้องสมุดประชาชนมาจนถึงปัจจุบัน หน่วยงานหลายฝ่าย เช่น กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามที่จะปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้ดีขึ้น เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนสามารถให้บริการที่ดีแก่ประชาชนได้ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่ทำให้ห้องสมุดไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เช่น ในสมัยแรกที่มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น มีห้องสมุดบางแห่งที่จัดเก็บรักษาหนังสือไว้ในตู้เหล็กแดง โดยไม่ยอมให้ประชาชนเลือกหยิบอ่านเองตามต้องการ ซึ่งวิธีการเช่นนี้ทำให้ประชาชนไม่ได้รับความสะดวกในการใช้ห้องสมุด และทำให้บริการของห้องสมุดประชาชนไม่เป็นสาธารณูปการแก่ประชาชนตามแบบสากลนิยมของห้องสมุดประชาชนอย่างแท้จริง กระทรวงศึกษาธิการก็ได้แก้ไขข้อบกพร่องนี้ โดยมีหนังสือแจ้งไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดให้สั่งห้องสมุดประชาชนทุกแห่งให้อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการเลือกหนังสือมาอ่านเองได้⁵⁶ ซึ่งทำให้ประชาชนสามารถใช้หนังสือและสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ในห้องสมุดได้สะดวกยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการยังได้ปรับปรุงระเบียบว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2492 ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2495 เรียกว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 และใน พ.ศ. 2508 ก็ได้จัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขึ้น เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนได้ใช้เป็นแนวปฏิบัติ และเป็นแนวในการปรับปรุงห้องสมุดของตน

นอกจากจะปรับปรุงด้านระเบียบและมาตรฐานของห้องสมุดประชาชนแล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังทำการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัดให้เป็นตัวอย่างแก่ห้องสมุดประชาชนอื่น ๆ และจัดทำโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนอีกหลายโครงการ ตลอดจนปรับปรุงตำแหน่งบรรณารักษ์ให้เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ เพื่อให้บรรณารักษ์มีกำลังใจในการปฏิบัติ

⁵⁶"การอำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้อ่านหนังสือในห้องสมุดประชาชนได้ง่าย"
คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ 41301/2495 วันที่ 19 พฤศจิกายน 2495, ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 263.

งานยิ่งขึ้น และใน พ.ศ. 2516 ก็ได้ประกาศยกฐานะของสมาคมประชาชนขึ้นเป็นสถานศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุงของสมาคมประชาชนดังกล่าวแล้ว แต่ในปัจจุบันของสมาคมประชาชนในประเทศไทยก็ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร จะเห็นได้ว่า โครงการที่จะให้มีการจัดตั้งของสมาคมประชาชนขึ้นทุกอำเภอ ๆ ละ 1 แห่ง ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 จนกระทั่งปัจจุบัน โครงการนี้ก็ยังไม่บรรลุผล เพราะยังขาดของสมาคมประชาชนระดับอำเภออีกประมาณ 300 อำเภอ⁵⁷ นอกจากนี้ของสมาคมประชาชนที่มีอยู่แล้วก็ยังไม่สามารถจัดหาบุคลากร หนังสือ อาคารสถานที่ และวัสดุ ครุภัณฑ์ให้ได้อย่างที่กำหนดไว้ในมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งทำให้ไม่สามารถให้บริการที่ดีแก่ประชาชนได้

การที่การดำเนินงานของของสมาคมประชาชนในประเทศไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่มีการจัดทำมาตรฐาน ตลอดจนมีการดำเนินการปรับปรุงของสมาคมประชาชนดังกล่าวมาแล้วนั้น เนื่องจากมีปัญหาและอุปสรรคหลายด้าน ที่สำคัญคือ

1. ปัญหาทางการเงิน

งานของสมาคมประชาชนได้รับงบประมาณจำกัดมาก ไม่เพียงพอสำหรับทำการปรับปรุงและการดำเนินงานของสมาคม ประมาณที่ใดจากกองทุนศึกษาผู้ใหญ่ในแต่ละปี สำหรับหมวดค่าวัสดุ ของสมาคมประชาชนจังหวัดขนาดใหญ่ เช่น ของสมาคมประชาชนจังหวัดชลบุรี เชียงใหม่ เป็นต้น ใ้รับเพียง 16,000 บาท ของสมาคมประชาชนขนาดกลาง เช่น ของสมาคมประชาชนจังหวัดกระบี่ ใ้รับงบประมาณ 10,000 บาท และของสมาคมประชาชนขนาดเล็ก เช่น ของสมาคมประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ ใ้รับเพียง 5,000 บาทเท่านั้น นอกจากนี้ ส่วนหนึ่งของงบประมาณที่ของสมาคมประชาชนควรจะได้รับต้องสิ้นเปลืองและสูญเปล่าไปในด้านฝึกอบรมบรรณารักษ์ขยายโจนและลูกออกบอย ๆ เพราะไม่สามารถจะเลื่อนตำแหน่งบรรณารักษ์ให้สูงขึ้นเช่นข้าราชการอื่น ๆ ได้

2. ปัญหาเกี่ยวกับอาคารสถานที่

จากสถิติ พ.ศ. 2517 ของสมาคมประชาชนทั่วประเทศมีอาคารที่เป็นเอกเทศเพียง 168 แห่งเท่านั้น ของสมาคมประชาชนที่ตอของอาศัยสถานที่อื่น มีถึง 150 แห่ง ของสมาคม

⁵⁷ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, "รายชื่อของสมาคมประชาชนในประเทศไทย" (พิมพ์คัด).

ประชาชนที่เข้าอาศัยอยู่มี 12 แห่ง⁵⁸ หอสมุดประชาชนที่มีอาคารหอสมุดที่เป็นเอกเทศก็มักจะมีแคบ ขำรุดทรุดโทรม หรือมีโครงสร้างตามหลักวิชาการหอสมุด เนื้อที่ภายในไม่ได้มาตรฐาน ทำให้ไม่สะดวกแก่ผู้มาใช้หอสมุด หอสมุดประชาชนส่วนมากไม่มีบริเวณและสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการศึกษาของประชาชน ปัจจุบันมีหอสมุดประชาชนจังหวัดที่มีอาคารมาตรฐานเพียง 19 แห่งเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีที่กำลังก่อสร้างอยู่อีก 8 แห่งซึ่งจะแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2518-2519⁵⁹



3. ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากร

จากสถิติ พ.ศ. 2518 ปรากฏว่า จำนวนบรรณารักษ์หอสมุดประชาชนทั่วประเทศรวมกันแล้วยังมีไม่เพียงพอกับจำนวนหอสมุด ปัจจุบันมีหอสมุดประชาชนรวม 330 แห่ง ในจำนวนนี้มีหอสมุดประชาชนที่มีจำนวนบรรณารักษ์สามัญรวมทั้งสิ้น 177 คน บรรณารักษ์ลูกจ้างประจำ 67 คน และภารโรงรวมทั้งสิ้น 77 คน⁶⁰ นอกจากนั้นบรรณารักษ์ก็ยังมีคุณภาพต่ำ เพราะกำหนดให้บรรณารักษ์มีตำแหน่งสูงสุดเพียงข้าราชการชั้นจัตวา บรรณารักษ์ที่มีประสบการณ์เมื่อไม่สามารถเลื่อนชั้นให้สูงขึ้นได้จึงลาออก ดังนั้นจึงมีบุคคลใหม่ซึ่งไม่เหมาะสมกับงานหอสมุดประชาชนที่ต้องการคนที่มีคุณภาพสูง การที่บรรณารักษ์ขอโอนหรือลาออกบ่อย และการที่หอสมุดประชาชนบางแห่งก็ยังมีอัตราบรรณารักษ์ว่างอยู่แต่ไม่สามารถหาบุคคลเข้าบรรจุได้ ทั้งนี้เพราะไม่มีความก้าวหน้าในการทำงาน เรื่องนี้เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้งานหอสมุดประชาชนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

4. ปัญหาเกี่ยวกับหนังสือและสิ่งพิมพ์ในหอสมุดประชาชน

จากการสำรวจของสมบุรณ์ ภูหล่า ในเรื่องปัญหาของหอสมุดประชาชนใน

⁵⁸ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, สรุปผลการดำเนินงานหอสมุดปี 2516-2517.

⁵⁹ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, หอสมุดมาตรฐาน (อัครสำเนา).

⁶⁰ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, อัครกาลังปี 2516-2518 คัดมา เฉพาะปี พ.ศ. 2518.

ประเทศไทยได้สรุปไว้ว่า ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ โดยเฉลี่ยแล้วมีหนังสือภาษาไทยแห่งละ 1,232 เล่ม วารสารภาษาไทย แห่งละ 14 รายการ และประสบปัญหาเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ในห้องสมุดประชาชนมีไม่สมดุลกัน และไม่ทันสมัย⁶¹ ทั้งนี้เพราะมีงบประมาณในการซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดในแต่ละปีจำกัด

กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่า ปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องมีการแก้ไขเพื่อให้กิจการของห้องสมุดประชาชนเจริญก้าวหน้าขึ้น จึงได้หาทางปรับปรุงห้องสมุดประชาชน โดยได้ประกาศยกฐานะห้องสมุดประชาชนขึ้นเป็นสถานศึกษา เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2516⁶² เนื่องจากได้พิจารณาว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่จำกัดเพศ วัย ความรู้และอาชีพ ในรูปของการอ่าน การค้นคว้า การปาฐกถา และการบรรยาย การให้บริการตอบคำถามและการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ต่าง ๆ โดยมีระเบียบและวิธีการเฉพาะ จึงนับเป็นการให้การศึกษาระเบิดทางการศึกษานอกโรงเรียนที่มีความสำคัญยิ่ง นอกจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการยังได้มอบให้กองการศึกษาผู้ใหญ่ดำเนินการเรื่องเสนอขอให้บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนมีตำแหน่งเป็นข้าราชการครู แต่การดำเนินการเรื่องเสนอขอให้บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนมีตำแหน่งเป็นครูนั้น ครูสภายังไม่ได้รับรอง ด้วยเหตุผลที่ว่าบรรณารักษ์มิได้ทำการสอนในโรงเรียนเช่นครู⁶³

⁶¹ สมบูรณ์ ภูทกล้า, "ปัญหาห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514) (ชดส่าเนา), หน้า 228-229.

⁶² "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องตั้งสถานศึกษา" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 19 ธันวาคม 2516. (ชดส่าเนา).

⁶³ สัมภาษณ์ โกวิท วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน 2519.

สำหรับปัญหาอาคารหอสมุด กระทรวงศึกษาธิการได้แก้ไขปัญหานี้โดยได้
 ดำเนินการสร้างอาคารหอสมุดให้โดยมาตรฐานไปแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2519 อีกเป็นจำนวน
 8 แห่ง เป็นหอสมุดประชาชนขนาดใหญ่ 6 แห่ง คือ หอสมุดประชาชนจังหวัดพังงา
 หอสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่ หอสมุดประชาชนจังหวัดน่าน หอสมุดประชาชน
 จังหวัดขอนแก่น หอสมุดประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ด และหอสมุดประชาชนจังหวัดมหา
 สारคาม และเป็นหอสมุดขนาดกลาง 2 แห่ง คือ หอสมุดประชาชนจังหวัดกำแพงเพชร
 และหอสมุดประชาชนจังหวัดชัยภูมิ

อนึ่ง ใน พ.ศ. 2518 กองการศึกษาผู้ใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการ ได้วางโครงการ
 จัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชน (Life Long Education Center) โดยรวมหน่วยงาน
 ต่าง ๆ ที่สังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ เช่น โรงเรียน
 ฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ หอสมุดประชาชนจังหวัด และอำเภอ
 หน่วยโสภณศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน รวมเข้า
 ไปด้วยกัน มีการดำเนินงานที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน รวมเป็นศูนย์กลางการส่งเสริมการ
 ศึกษาออกโรงเรียนแก่ประชาชน เป็นศูนย์กลางสำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและทางการ
 ศึกษา ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงคือ จังหวัด มีคณะกรรมการอำนวยการซึ่งมีผู้ว่าราชการ
 จังหวัดเป็นประธานกรรมการ มีหน้าที่วางนโยบายดำเนินการเท่านั้น และมีคณะกรรมการ
 ดำเนินงานอีกชุดหนึ่งซึ่งมีศึกษาธิการจังหวัดเป็นประธานกรรมการ รับผิดชอบการดำเนิน
 งานของศูนย์ ส่วนงบประมาณลงทุนขั้นแรกนี้ รัฐบาลได้กู้เงินจากธนาคารโลกประมาณ
 500 ลาน โดยทำสัญญาจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชน 24 แห่ง ในระยะเวลา 5 ปี ศูนย์
 แต่ละแห่งจะไต่บุคลากรและงบประมาณในการดำเนินงานครบทุกแห่ง หอสมุดจะได้รับ
 ผลดีจากโครงการศูนย์การศึกษาประชาชนดังนี้

1. ในคานอาคารสถานที่ ศูนย์การศึกษาประชาชนจะขยายและปรับปรุงหอสมุด
 ประชาชนจังหวัดที่มีเนื้อที่ต่ำกว่า 5 ไร่ และมีอาคารมาตรฐานอยู่แล้ว จัดสร้างเป็นศูนย์
 การศึกษาประชาชนในเมือง สำหรับจังหวัดที่ยังไม่มีหอสมุดประชาชนเป็นมาตรฐานก็จะ
 จัดสร้างศูนย์ใหม่ขึ้น โดยให้มีบริเวณเนื้อที่ 15-20 ไร่ และมีหอสมุดประชาชนรวมอยู่ใน

ศูนย์ควย⁶⁴

2. ในด้านบุคลากร กองการศึกษาผู้ใหญ่ เชื่อว่าบุคลากรของห้องสมุดประชาชน จะได้รับการปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น โดยมีหัวหน้าศูนย์การศึกษาประชาชนเป็นผู้บังคับบัญชา ระดับสูง หัวหน้าฝ่ายบริการจะเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของหัวหน้าห้องสมุดประชาชนอีก ต่อหนึ่ง การที่มีหัวหน้าศูนย์เป็นนักวิชาการระดับสูง รวมทั้งบุคลากรจากฝ่ายอื่น ๆ เช่น หน่วยโสตทัศนศึกษา หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ รวมด้วยกัน จะทำให้งานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และสามารถจัดปัญหาขาดแคลนบุคลากรของห้องสมุดไปได้ทางหนึ่ง⁶⁵

3. ในด้านงบประมาณ ห้องสมุดประชาชนจะได้รับการงบประมาณตามข้อผูกพันที่ รัฐบาลได้ขูมาจากรัฐบาลโลก ในระยะเวลา 5 ปี ที่จะพัฒนาศูนย์การศึกษาประชาชนให้ ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ งบประมาณนี้จะแบ่งเป็นงบประมาณสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ในศูนย์การศึกษาประชาชนและงบประมาณสำหรับจัดกิจกรรมในชนบทนอกศูนย์ควย⁶⁶

เห็นได้ว่า โครงการศูนย์การศึกษาประชาชนเป็นความหวังใหม่ของการปรับปรุง ห้องสมุดประชาชน เพื่อให้สามารถจัดบริการให้ประชาชนในแต่ละจังหวัดให้มีประสิทธิภาพ และมีคุณภาพยิ่งขึ้นกว่าเดิม และทำให้ห้องสมุดเป็นศูนย์กลางการศึกษาตลอดชีวิตของประชาชน อย่างแท้จริง

⁶⁴ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, โครงการศูนย์การศึกษาประชาชน.

หน้า 5.

⁶⁵ สัมภาษณ์ โกวิท วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน

2519

⁶⁶ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, โครงการ..., หน้า 6.

สภาพและบริการของห้องสมุดประชาชนจังหวัดสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ
ในภาคใต้ของประเทศไทย

ในปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนที่อยู่ในสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้งสิ้น 330 แห่ง อยู่ในเขตภาคใต้ของประเทศไทย 47 แห่ง เป็นห้องสมุดระดับจังหวัด 15 แห่ง ระดับอำเภอ 32 แห่ง⁶⁷ การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัดในภาคใต้ของประเทศไทยเริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2493 ที่จังหวัดชุมพร จังหวัดตรัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดนราธิวาส ต่อมาได้มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัดขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคใต้ของประเทศไทยจนครบทุกจังหวัด ดังรายละเอียดในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 รายชื่อห้องสมุดประชาชนเรียงตามลำดับ พ.ศ. ที่จัดตั้ง

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	พ.ศ. ที่จัดตั้ง
1. ชุมพร	2493
2. ตรัง	2493
3. นครศรีธรรมราช	2493
4. นราธิวาส	2493
5. ปัตตานี	2494
6. พังงา	2494
7. ยะลา	2494
8. ระนอง	2494
9. กระบี่	2495
10. พัทลุง	2495
11. สตูล	2495
12. สงขลา	2496
13. สุราษฎร์ธานี	2498
14. ประจวบคีรีขันธ์	2503
15. ภูเก็ต	2503

ที่มา : กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

⁶⁷ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, "รายชื่อห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย" (พิมพ์คัด).

ห้องสมุดประชาชนที่จัดตั้งขึ้นเหล่านี้ ได้ให้บริการแก่ประชาชนในเขตจังหวัดโดยเฉพาะ
 ในเขตเทศบาลเมืองและเขตใกล้เคียง แต่อย่างไรก็ตาม แมว่าห้องสมุดประชาชนทุกแห่งจะมี
 วัตถุประสงค์ในการจัดและดำเนินงานเช่นเดียวกัน แต่การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนแต่ละ
 แห่งจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างใดแก่ อาคาร
 ห้องสมุด บุคลากร วัสดุครุภัณฑ์งบประมาณและหนังสือและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เพราะสิ่งเหล่านี้มีผล
 โดยตรงต่อการให้บริการและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของห้องสมุด

อาคารห้องสมุด

อาคารมีส่วนสำคัญต่อการให้บริการและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของห้องสมุด อาคารที่
 เหมาะสมสามารถดึงดูดความสนใจของผู้ใช้และช่วยให้การให้บริการและจัดกิจกรรมต่าง ๆ
 เป็นไปอย่างสะดวกและได้ผล อาคารห้องสมุดที่เหมาะสมควรเป็นอาคารเอกเทศ คือเป็นอาคาร
 ที่ใช้เป็นห้องสมุดโดยเฉพาะ มีโคอยู่ร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ มีแสงสว่างพอเหมาะ อากาศถ่ายเท
 สะดวก มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและมีการคมนาคมสะดวก มีเนื้อที่กว้างขวางเพียงพอที่จะให้
 บริการแก่ประชาชนในท้องถิ่นและสามารถต่อเติมได้ในอนาคต⁶⁸ แมว่าอาคารห้องสมุดประชาชน
 จังหวัดทุกแห่งในภาคใต้ของประเทศไทยจะเป็นอาคารเอกเทศ แต่ห้องสมุดก็ยังมีปัญหาด้าน
 อาคารอยู่มาก ดังปรากฏในตารางที่ 3

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁸ American Library Association, Minimum Standards for Public Library Systems, 1966. (Chicago, 1967), p.58.

ตารางที่ 3 ลักษณะอาคารห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุด ประชาชนจังหวัด	ชำรุด ไม่เหมาะสม คับแคบ			สภาพแวดล้อม แสงสว่าง		อากาศถ่ายเท
	ไม่เหมาะสม	ไม่เพียงพอ	ไม่สะดวก	ไม่เหมาะสม	ไม่เพียงพอ	ไม่สะดวก
1. กระบี่						
2. ชุมพร						
3. ตรัง						
4. นครศรีธรรมราช						
5. นราธิวาส				x		
6. ประจวบคีรีขันธ์	x		x			
7. ปัตตานี						
8. พังงา				x*	x	
9. พัทลุง						
10. ภูเก็ต	x		x			x
11. ยะลา						
12. ระนอง	x					
13. สงขลา	x		x			
14. สตูล						
15. สุราษฎร์ธานี			x			
16. รวมทั้งภาค	1	3	5	2	1	1

หมายเหตุ * ขณะนี้มีการดำเนินการสร้างห้องสมุดใหม่แล้ว

จากตารางที่ 3 จะเห็นได้ว่าไม่มีห้องสมุดประชาชนแห่งใดมีปัญหาเกี่ยวกับการคมนาคมมาห้องสมุดไม่สะดวก และมีห้องสมุดประชาชนเพียง ๗ แห่งเท่านั้นที่ไม่ประสบปัญหาใดเกี่ยวกับสถานที่ใดคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกระบี่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดชุมพร ตรัง นครศรีธรรมราช ปัตตานี ยะลา และสตูล

นอกจากอาคารแล้ว สิ่งที่สำคัญอีกอย่างในการให้บริการแก่ประชาชนคือ ครุภัณฑ์ใน หอสมุด หอสมุดแต่ละแห่งมีครุภัณฑ์แตกต่างกันไป หอสมุดประชาชนจังหวัดในภาคใต้ของ ประเทศไทย 9 แห่ง ไม่มีพัสดุ 10 แห่ง ไม่มีพิมพ์ดีด 2 แห่ง ไม่มีตู้บัตรรายการ 12 แห่ง ไม่มีรถเข็น 3 แห่ง ไม่มีแผนป้ายสำหรับจัดนิทรรศการ และมีหอสมุดเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ที่ยังไม่มีที่วางหนังสือพิมพ์และโต๊ะจ่ายรับ นั่นคือ หอสมุดประชาชนจังหวัดพังงา รายละเอียด เกี่ยวกับจำนวนครุภัณฑ์ ปรากฏอยู่ในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 จำนวนครุภัณฑ์ของหอสมุดประชาชน

ประเภทของ ครุภัณฑ์ หอสมุด ประชาชนจังหวัด	ที่วาง		หนังสือพิมพ์	ชั้นวาง วารสาร	โต๊ะ จ่าย รับ	ตู้บัตร รายการ	ตู้หนังสือ	รถเข็น	แผนป้าย จัด นิทรรศการ	
	พัสดุ	พิมพ์ ดีด								
1 กระบี่	0	1	2	16	56	1	1	14	0	2
2 ตรีัง	0	0	1	3	60	2	2	8	1	2
3 ชุมพร	6	0	1	4	60	2	1	19	0	1
4 นครศรีธรรมราช	4	1	2	3	100	1	1	15	0	3
5 นราธิวาส	0	0	2	1	31	2	1	25	0	2
6 ประจวบคีรีขันธ์	0	0	2	4	58	1	1	16	0	7
7 ปัตตานี	0	0	1	2	40	1	0	12	0	1
8 พังงา	0	0	0	5	24	0	0	6	0	1
9 พัทลุง	1	0	1	2	57	2	2	15	0	0
10 ภูเก็ต	2	0	2	4	40	1	1	22	0	2
11 ยะลา	0	1	2	2	184	1	2	14	1	2
12 ระนอง	2	0	1	4	30	1	1	21	0	0
13 สงขลา	7	1	1	2	50	1	1	19	1	1
14 สตูล	0	2	1	1	27	1	1	21	0	4
15 สุราษฎร์ธานี	0	0	1	4	29	1	1	9	0	0

ถึงแม้ว่าห้องสมุดจะมีอาคารที่ดี มีวัสดุครุภัณฑ์พร้อม ห้องสมุดก็มีอาจให้บริการแก่ประชาชนได้หากห้องสมุดขาดบุคลากร บุคลากรเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำเนินงานต่าง ๆ ของห้องสมุด ห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคใต้ของประเทศไทยทุกแห่งมีบรรณารักษ์แห่งละ 1 คน ภารโรง 1 คน ยกเว้น นครศรีธรรมราช นราธิวาส และภูเก็ตไม่มีภารโรงเลย มีห้องสมุดประชาชน 6 แห่งที่มีผู้ช่วยบรรณารักษ์ ได้แก่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดชุมพร ปัตตานี นราธิวาส ภูเก็ต ยะลาและสตูล ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นห้องสมุดประชาชนจังหวัดเพียงแห่งเดียวที่บรรณารักษ์ทำงานทุกอย่างตามลำพังโดยไม่มีผู้ช่วยบรรณารักษ์และภารโรง บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคใต้เพียง 5 แห่งคือ บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกระบี่ พัทลุง สงขลา สตูลและสุราษฎร์ธานี ที่มีตำแหน่งเป็นข้าราชการสามัญ บรรณารักษ์ของห้องสมุดประชาชนจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้มีตำแหน่งเป็นลูกจ้างประจำ บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่งมีวุฒิและประสบการณ์ในการทำงานห้องสมุดแตกต่างกันไป ดังปรากฏในตารางที่ 5

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5 ประสิทธิภาพและวุฒิของบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชน

บรรณารักษ์ห้องสมุด ประชาชนจังหวัด	ประสม การณ ม.ศ.3 ม.ศ.5 ป.กศ.* พ.กศ.**	อบรมและฝึกงานทาง บรรณารักษศาสตร์					
1. กระบี่	1	x				x	
2. ชุมพร	20	x				x	
3. ตรัง	15	x				x	
4. นครศรีธรรมราช	15				x	x	
5. นราธิวาส	13	x				x	
6. ประจวบคีรีขันธ์	12	x				x	
7. ปัตตานี	1	x				x	
8. พังงา	13	x				x	
9. พัทลุง	2			x	x	x	
10. ภูเก็ต	23		x			x	
11. ยะลา	21				x	x	
12. ระนอง	24	x				x	
13. สงขลา	1			x		x	
14. สตูล	2			x		x	
15. สุราษฎร์ธานี	3			x		x	
16. รวมทั้งภาค		8	1	3	1	3	15

หมายเหตุ * ป.กศ. หมายถึง ประกาศนียบัตรการศึกษา

** พ.กศ. หมายถึง พิเศษการศึกษา

จากตารางที่ 5 จะเห็นได้ว่า บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนทุกคนผ่านการอบรมหรือ
 ภูษาทางคานห้องสมุดประชาชนมาแล้ว แต่บรรณารักษ์แต่ละคนมีคุณวุฒิแตกต่างกัน บรรณารักษ์
 ส่วนใหญ่ จำนวน 8 คน จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 บรรณารักษ์ 3 คน จบการศึกษ
 ระดับประกาศนียบัตรการศึกษา มีบรรณารักษ์ได้รับการศึกษาทางคานเปรียญธรรมเพียงอย่าง
 เดียว 2 คน ได้รับการศึกษาทางเปรียญธรรมและสอบได้วุฒิพิเศษการศึกษา 1 คน จบการ
 ศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 1 คน บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสตูลเป็นบรรณารักษ์
 ห้องสมุดประชาชนเพียงแห่งเดียวที่มีคุณวุฒิตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐาน นอกจากนี้ ประสิทธิภาพ
 ของบรรณารักษ์ห้องสมุดแต่ละแห่งก็แตกต่างกัน บรรณารักษ์ที่มีประสิทธิภาพในการทำงานมาก
 ที่สุดคือบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดระนอง ซึ่งทำงานคานห้องสมุดมานาน เป็นเวลาถึง
 24 ปี ส่วนบรรณารักษ์ที่มีประสิทธิภาพในการทำงานน้อยที่สุด คือบรรณารักษ์ห้องสมุด
 ประชาชนจังหวัดปัตตานี ซึ่งทำงานห้องสมุดมาเพียง 1 ปี เท่านั้นโดยเฉลี่ยแล้วบรรณารักษ์ห้อง
 สมุดประชาชนจังหวัดในภาคใต้ของประเทศไทยมีประสิทธิผลในการทำงานนาน 11 ปี 1 เดือน
 มีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 2.9 ปี

ปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้งานของห้องสมุดดำเนินไปได้คือการเงิน ห้องสมุด
 แต่ละแห่งมีรายได้แตกต่างกันไปตามงบประมาณประจำปีที่ได้รับจากกรมสามัญศึกษา และรายได้
 พิเศษอื่น ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของบรรณารักษ์ ห้องสมุดที่ได้รับงบประมาณมากที่สุด
 ได้แก่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดยะลา และห้องสมุดที่ได้รับงบประมาณประจำปีน้อยที่สุด คือ
 3,000 บาท มีถึง 6 แห่ง ส่วนรายได้นอกเหนืองบประมาณประจำปีนั้น หากไม่รวมห้องสมุด
 ประชาชนจังหวัดยะลาซึ่งได้รับเงินบริจาคเพื่อก่อสร้างอาคารถึง 96,200 บาทแล้ว
 ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสตูลจะเป็นห้องสมุดที่มีรายได้นอกเหนืองบประมาณประจำปีมากที่สุด
 ห้องสมุดประชาชนจังหวัดพังงาเป็นห้องสมุดประชาชนที่มีรายได้นอกเหนือจากงบประมาณน้อยที่
 สุด และมีรายได้น้อยที่สุด เป็นที่น่าสังเกตว่ามีห้องสมุดประชาชนเพียง 3 แห่งเท่านั้นที่
 ได้รับงบประมาณประจำปีครบทั้ง 3 ประเภท คือ ค่าตอบแทน ค่าใช้สอย และค่าวัสดุ และมี
 ห้องสมุดประชาชนถึง 7 แห่งที่ได้เพียงค่าวัสดุเท่านั้น ดังรายละเอียดในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 รายได้ของห้องสมุดประชาชน ประจำปีงบประมาณ 2518

50

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	รายได้				งบประมาณประจำปี				รายได้นอกเหนือจากงบประมาณประจำปี			รายได้ทั้งหมดของห้องสมุด
	คาทอเบแทน	คาใช้สอย	คาวัสดุ	รวม	คาสมาชิก	คาปรับ	เงินบริจาค	รวม				
1 กระบี่	2,400	0	12,000	14,400	6,695	65	1,800	8,560	22,960			
2 ชุมพร	2,600	2,400	10,000	13,000	1,300	0	0	1,300	16,300			
3 ตรัง	0	0	10,000	10,000	1,870	0	600	2,470	12,470			
4 นครศรีธรรมราช	0	0	3,000	3,000	1,500	0	2,000	3,500	6,500			
5 นราธิวาส	0	0	3,000	3,000	1,832	0	2,214	4,046	7,046			
6 ประจวบคีรีขันธ์	0	500	3,000	3,500	1,100	0	0	1,100	4,600			
7 ปัตตานี	0	1,650	10,000	11,650	2,235	137	380	2,752	14,402			
8 พังงา	0	0	3,000	3,000	684	0	0	684	3,684			
9 พัทลุง	1,500	5,349	10,000	16,849	3,850	0	300	4,150	10,999			
10 ภูเก็ต	0	600	3,000	3,600	2,484	0	5,510	7,994	11,594			
11 ยะลา	0	1,100	51,000	52,100	5,047	335	96,200*	101,582	153,582			
12 ระนอง	0	0	3,000	3,000	8,397	1,254	0	9,651	12,651			
13 สงขลา	2,400	17,800	3,000	23,200	3,128	200	1,000	4,328	27,528			
14 สตูล	0	0	3,000	3,000	2,018	800	7,668	10,486	13,486			
15 สุราษฎร์ธานี	0	0	3,000	3,000	1,115	0	0	1,115	4,115			

* เงินบริจาคเพื่อการก่อสร้างอาคารห้องสมุด

รายได้ของห้องสมุดแต่ละแห่งมีผลต่อการกำหนดปริมาณของหนังสือ สิ่งพิมพ์ และวัสดุทัศนวัสดุในห้องสมุดแต่ละแห่งควย หนังสือ สิ่งพิมพ์ และวัสดุทัศนวัสดุของห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคีของประเทศไทยมีปริมาณแตกต่างกันไป ดังรายละเอียดในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 จำนวนสิ่งพิมพ์และ โสตทัศนวัสดุในห้องสมุดประชาชน

51

ห้องสมุดประชาชน จังหวัด	หนังสือ	หนังสือ	วารสาร	วารสาร	หนังสือพิมพ์	หนังสือพิมพ์	หนังสือพิมพ์	สิ่งพิมพ์	แผนที่	รูปภาพ
	ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทย	ท้องถิ่น	ภาษาอังกฤษ	รัฐบาล	ลูกโลก	
1. กระบี่	2,000	50	25	0	2	0	0	3	1	15
2. ชุมพร	4,000	500	30	3	2	0	2	15	3	10
3. ตรัง	7,000	3,000	30	4	2	0	0	3	1	20
4. นครศรีธรรมราช	7,000	3,000	20	4	5	3	0	15	2	10
5. นราธิวาส	3,029	50	22	5	1	0	0	3	0	8
6. ประจวบคีรีขันธ์	2,000	100	30	5	5	0	0	3	0	0
7. ปัตตานี	885	0	10	0	3	0	0	0	0	0
8. พังงา	2,037	20	10	1	1	0	0	0	0	0
9. พัทลุง	4,219	112	29	4	9	0	0	3	5	0
10. ภูเก็ต	3,000	200	11	5	5	3	0	10	2	20
11. ยะลา	6,000	300	30	5	7	4	0	3	0	0
12. ระนอง	3,000	0	22	0	3	0	0	0	0	0
13. สงขลา	5,000	300	25	12	5	1	3	12	0	0
14. สตูล	3,800	160	8	2	7	3	2	25	5	20
15. สุราษฎร์ธานี	1,126	150	10	4	0	0	0	3	6	12

เป็นที่น่าสังเกตว่า หอสมุดประชาชนที่มีหนังสือทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษมากที่สุดกลับไม่ใช่หอสมุดประชาชนจังหวัดยะลา ซึ่งมีรายได้มากที่สุดแต่เป็นหอสมุดประชาชนจังหวัดศรีสะเกษ และหอสมุดประชาชนจังหวัดนครศรีธรรมราช หอสมุดประชาชนจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นหอสมุดเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่ไม่มีหนังสือพิมพ์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษไว้ให้บริการเลย หอสมุดประชาชนจังหวัดสตูลเป็นหอสมุดประชาชนแห่งเดียวที่มีหนังสือภาษามลายูด้วยประมาณ 50 เล่ม

หนังสือและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ นั้นถึงแม้จะมีเป็นจำนวนมาก แต่หากเป็นหนังสือหรือสิ่งพิมพ์ที่ไม่ดีแล้วก็จะไม่มีประโยชน์อะไรต่อการให้บริการแก่ประชาชน ฉะนั้นการเลือกหนังสือและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ จึงนับได้ว่าเป็นเรื่องที่สำคัญเรื่องหนึ่งในการดำเนินงานหอสมุดเพื่อให้บริการแก่ผู้ใช้ ในหอสมุดประชาชนจังหวัดในภาคใต้ของประเทศไทย บรรณารักษ์เป็นผู้เลือกหนังสือและสิ่งพิมพ์เข้าหอสมุดเพื่อให้บริการแก่ผู้ใช้ โดยมีวิธีการเลือกต่าง ๆ กันดังตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 8 วิธีเลือกหนังสือของบรรณารักษ์หอสมุดประชาชน

หอสมุด ประชาชนจังหวัด	ดูจากรายชื่อหนังสือที่ ร้านส่งมาให้	ดูจากรายชื่อที่คณะกรรมการ หอสมุดเสนอมา	ดูจากรายชื่อหนังสือ ที่ผู้อ่านเสนอมา	ไปค้นหาหนังสือ ที่ร้าน
1. กระบี่	x		x	
2. ชุมพร	x			
3. ตรัง	x		x	
4. นครศรีธรรมราช	x			
5. นราธิวาส	x			
6. ประจวบคีรีขันธ์	x	x	x	
7. ปัตตานี			x	x
8. พังงา		x		
9. พัทลุง	x		x	x
10. ภูเก็ต	x		x	x
11. ยะลา	x		x	x
12. ระนอง				x
13. สงขลา			x	x
14. สตูล	x	x	x	
15. สุราษฎร์ธานี				x

เมื่อได้หนังสือเข้ามาในท้องสมุคแล้ว บรรณาธิการท้องสมุคประชาชนส่วนใหญ่ จำนวน 10 แห่ง ได้จัดทำบัตรรายการ และทำการแบ่งหมวดหมู่หนังสือ ตามระบบทศนิยมของกิวอี้ เพื่อช่วยให้ ผู้ใช้ท้องสมุคได้รับความสะดวกในการ ค้นหาหาความรู้ ท้องสมุคประชาชนเพียง 5 แห่งเท่านั้น ที่ยังไม่ได้จัดทำบัตรรายการ ได้แก่ ท้องสมุคประชาชนจังหวัดศรีสะเกษ ท้องสมุคประชาชนจังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ ท้องสมุคประชาชนจังหวัดปัตตานี ท้องสมุคประชาชนจังหวัดพัทลุง และ ท้องสมุคประชาชนจังหวัดสุราษฎร์ธานี ท้องสมุคประชาชนจังหวัดปัตตานีเป็นท้องสมุคประชาชน จังหวัดแห่งเดียวในภาคใต้ของประเทศไทยที่ยังมิได้ทำการจัดหมวดหมู่หนังสือเลย ส่วนคาน วารสารนั้น มีท้องสมุคประชาชนเพียง 4 แห่งเท่านั้นที่เย็บเล่มวารสารล่วงหน้า ได้แก่ท้อง สมุคประชาชนจังหวัดปัตตานี ท้องสมุคประชาชนจังหวัดพังงา ท้องสมุคประชาชนจังหวัดยะลา และท้องสมุคประชาชนจังหวัดสตูล สำหรับท้องสมุคประชาชนจังหวัดพังงา และท้องสมุค- ประชาชนจังหวัดยะลา เย็บเล่มเฉพาะวารสารทางวิชาการเท่านั้น ส่วนท้องสมุคประชาชน จังหวัดอื่น ๆ เก็บรวบรวมวารสารล่วงหน้าไว้เป็นกอง ๆ

นอกจาก อาคาร วัสดุ ครุภัณฑ์ และหนังสือและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องสมุคแล้ว เวลาทำการของท้องสมุคก็เป็นเรื่องสำคัญ เรื่องหนึ่งที่มีผลต่อการเข้าใช้ท้องสมุคของประชาชน หากเวลาทำการของท้องสมุคเหมาะสมสอดคล้องกับเวลาว่างของประชาชนส่วนใหญ่ จำนวน ผู้ใช้ท้องสมุคก็มีแนวโน้มค่อนข้างมากกว่าการที่ท้องสมุคเปิดทำการไม่ตรงกับเวลาว่างของ ประชาชน ตารางที่ 9 และ 10 จะแสดงให้เห็นถึงวันปิดทำการ และเวลาเปิดปิดของ ท้องสมุค

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 9 วันปิดทำการของห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุด ประชาชน จังหวัด	วันปิด ทำการ	จันทร์	อังคาร	พฤษภาคม	ศุกร์	วันหยุด ราชการ	วันหลังวันหยุด ราชการ 1 วัน
1	กระบี่			x			
2	ชุมพร						
3	ตรัง	x	x				
4	นครศรีธรรมราช	x					x
5	นราธิวาส	x	x				
6	ประจวบคีรีขันธ์	x	x			x	
7	ปัตตานี	x					
8	พังงา					x	
9	พัทลุง	x	x				
10	ภูเก็ต					x	
11	ยะลา						
12	ระนอง	x					x
13	สงขลา	x				x	
14	สตูล				x		
15	สุราษฎร์ธานี	x	x				

ตารางที่ 10 เวลาเปิดปิดทำการของห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุดประชาชน จังหวัด	เวลาเปิดทำการ							เวลาปิดทำการ						
	8.30	9.00	9.30	10.00	11.00	12.00	14.00	16.30	17.00	17.30	18.00	19.00	20.00	
1. กระบี่		x*			x						x			
2. ชุมพร	x	x*						x*	x					
3. ตรัง		x										x		
4. นครศรีธรรมราช		x							x					
5. นราธิวาส		x							x					
6. ประจวบคีรีขันธ์	x							x						
7. ปัตตานี	x*					x		x*			x			
8. พังงา	x							x						
9. พัทลุง		x*			x				x*			x		
10. ภูเก็ต		x							x					
11. ยะลา							x						x	
12. ระนอง					x						x			
13. สงขลา		x*		x					x		x*			
14. สตูล							x				x			
15. สุราษฎร์ธานี			x							x				

หมายเหตุ * เป็นเวลาเปิดปิดทำการในวันเสาร์และวันอาทิตย์

นอกจากการให้บริการทางด้านจัดหาหนังสือและจัดหนังสือให้สะดวกแก่การใช้แล้ว
ห้องสมุดยังต้องให้บริการทางด้านอื่น ๆ อีกด้วย ดังปรากฏในตารางที่ 11

ตารางที่ 11 บริการที่ห้องสมุดประชาชนจัดขึ้น

บริการ ห้อง สมุด ประชาชน จังหวัด	ให้ยืม หนังสือ	บริการ ตอบ คำถาม	พู่กัน ช่วยใน การ ควา	จัดหา รายชื่อ หนังสือ ใหม่	จัดชั้น แสดง หนังสือ ใหม่	ให้ บริการ แก่ โรงเรียน	ร่วม มือกับ งาน ศึกษา ผู้ใหญ่	ร่วมมือ กับหน่วย งานอื่น	ห้องสมุด เคลื่อน ที่
1 กระบี่	x	x		x	x				
2 ชุมพร	x	x			x				
3 ตรัง	x	x		x					
4 นครศรีธรรมราช	x	x	x	x					
5 นราธิวาส	x	x		x	x				
6 ประจวบคีรีขันธ์	x	x		x	x				
7 ปัตตานี	x	x			x		x	x	x
8 พังงา	x	x		x	x				
9 พัทลุง	x	x			x	x	x		
10 ภูเก็ต	x	x		x	x			x	
11 ยะลา	x	x		x		x			x
12 ระนอง	x	x		x	x				
13 สงขลา	x	x						x	x
14 สตูล	x	x			x	x	x		
15 สุราษฎร์ธานี	x	x			x	x			
รวมทั้งหก	15	15	1	9	11	4	5	3	3

จากตารางที่ 11 จะเห็นได้ว่า ห้องสมุดทุกแห่งจัดบริการยืมและบริการตอบคำถาม ซึ่งเป็นบริการพื้นฐานของห้องสมุด ไม่มีห้องสมุดแห่งใดจัดบริการหนังสือจอง บริการยืมระหว่างห้องสมุดและวิจารณ์หนังสือ และมีห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครศรีธรรมราชเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่จัดทำคู่มือช่วยในการค้นคว้าจากเอกสาร

นอกจากบริการต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในตารางที่ 11 แล้ว ห้องสมุดหลายแห่งยังได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อดึงดูดให้ประชาชนมาใช้บริการของห้องสมุด และเพื่อความบันเทิงแก่ประชาชน ดังปรากฏในตารางที่ 12

ตารางที่ 12 กิจกรรมของห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	กิจกรรม	การจัดฉายภาพยนตร์	การจัดนิทรรศการ	การเล่านิทาน	การอภิปราย	การประชุมงานวันเร็ว	การตอบปัญหา	การจัดป่ารุกดา
1	กระบี่	x	x	x		x	x	
2	ชุมพร	x	x			x		
3	ตรัง		x	x	x	x	x	x
4	นครศรีธรรมราช		x			x		
5	นราธิวาส	x	x	x				
6	ประจวบคีรีขันธ์	x	x			x		
7	ปัตตานี		x			x		
8	พังงา		x	x		x	x	x
9	พัทลุง	x	x					
10	ภูเก็ต		x		x	x	x	
11	ยะลา							
12	ระนอง	x	x			x		
13	สงขลา							
14	สตูล		x			x	x	x
15	สุราษฎร์ธานี	x	x			x	x	
	รวมทั้งภาค	7	13	4	2	11	2	2

ตารางที่ 12 ได้แสดงให้เห็นว่า ห้องสมุดที่จัดกิจกรรมมากชนิดที่สุด คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดกระบี่ และ ครั้ง ห้องสมุดที่จัดกิจกรรมน้อยประเภทที่สุด คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครศรีธรรมราช ปัตตานี และพัทลุง ส่วนห้องสมุดประชาชนจังหวัดยะลา ยังไม่ได้จัดกิจกรรมใดในขณะนี้ เนื่องจากอาคารห้องสมุดอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง และห้องสมุดมาใช้ศาลาการเปรียญวัดพุทธภูมิ เป็นสถานที่ให้บริการ และไม่มีห้องสมุดใดจัดกีฬา การแสดง ทุน และการเล่าเรื่องหนังสือ

การจัดบริการและกิจกรรมของห้องสมุดจะได้รับความสนใจจากประชาชนมากน้อยเพียงใดนั้น มีข้อเสนอแนะที่บริการหรือกิจกรรมนั้น ๆ เพียงอย่างเดียว แต่ยังคงขึ้นอยู่กับประชาสัมพันธ์ควบคู่กันไปด้วย ห้องสมุดแต่ละแห่งมีวิธีประชาสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน ดังตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 13 การประชาสัมพันธ์ของห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	การประชาสัมพันธ์	คิดประกาศใน ห้องสมุด	คิดประกาศ ในชน ชุมชน	ประกาศทางหนังสือพิมพ์ ท้องถิ่น	ประกาศทางวิทยุ ท้องถิ่น	ประกาศทางโทรทัศน์ ท้องถิ่น	ให้เทศบาล ออกเสียง ตามสาย	ให้รด โฆษณา ไป ประกาศ
1	กระบี่	x	x				x	x
2	ชุมพร							
3	ตรัง	x	x		x			
4	นครศรีธรรมราช				x			
5	นราธิวาส	x						
6	ประจวบคีรีขันธ์	x						
7	ปัตตานี							
8	พังงา	x						
9	พัทลุง	x						
10	ภูเก็ต	x		x		x		
11	ยะลา	x			x			
12	ระนอง							
13	สงขลา	x					x	
14	สตูล	x					x	
15	สุราษฎร์ธานี	x						x
รวมทั้งภาค		11	2	1	3	1	3	2

ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกระบี่ทำการประชาสัมพันธ์หลายวิธีที่สุด ในขณะที่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดชุมพร ปัตตานี และระนองไม่ได้ทำการประชาสัมพันธ์ วิธีการประชาสัมพันธ์ที่ห้องสมุดถึง 11 แห่ง ท้าก็คือ การติดป้ายประกาศในห้องสมุด ส่วนการประชาสัมพันธ์โดยประกาศทางหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ท้องถิ่นนั้น มีห้องสมุดทำวิธีละ 1 แห่ง เท่านั้น

การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนในภาคใต้ของประเทศไทยยังมีปัญหาหลายด้าน ปัญหาที่ห้องสมุดส่วนใหญ่ จำนวน 12 แห่งประสบ คือปัญหาทางด้านการเงิน ห้องสมุด 9 แห่งประสบปัญหาคานหนังสือและสิ่งพิมพ์ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดพัทลุงประสบปัญหามากที่สุด คือมีปัญหาทุกด้าน ส่วนห้องสมุดที่มีปัญหาน้อยที่สุด คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดระนองและชุมพร ดังปรากฏในตารางที่ 14

ตารางที่ 14 ปัญหาของห้องสมุดประชาชน

ปัญหา ห้องสมุด ประชาชน จังหวัด	บุคลากร	การเงิน	หนังสือ และ สิ่งพิมพ์	อาคาร	ครุภัณฑ์และ อุปกรณ์	บริการ
1 กระบี่		x	x		x	x
2 ชุมพร		x				
3 ตรัง	x	x	x		x	x
4 นครศรีธรรมราช	x	x	x			
5 นราธิวาส	x			x		
6 ประจวบคีรีขันธ์	x	x	x	x		
7 ปัตตานี	x	x	x		x	x
8 พังงา				x	x	x
9 พัทลุง	x	x	x	x	x	x
10 ภูเก็ต		x	x	x		x
11 ยะลา	x	x	x		x	x
12 ระนอง				x		
13 สงขลา	x	x		x	x	x
14 สตูล		x	x		x	x
15 สุราษฎร์ธานี		x		x		x
รวมทั้งภาค	8	12	9	8	8	10

เมื่อเปรียบเทียบจำนวนประชากรในเขตเทศบาลกับมาตรฐานของห้องสมุดประชาชนซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2508 แล้ว ปรากฏว่า ห้องสมุดประชาชนในภาคใต้ส่วนใหญ่จำนวน 9 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ ส่วนห้องสมุด 4 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง และอีก 2 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก มีห้องสมุดประชาชน 7 แห่ง มีอาคารถูกต้องตามมาตรฐาน และ 7 แห่งมีหนังสือและสิ่งพิมพ์มากกว่าที่กำหนดไว้ในมาตรฐาน 5 แห่ง จัดบริการใดครบตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐาน 2 แห่งได้รับงบประมาณมากกว่าที่กำหนดไว้ในมาตรฐาน และ 1 แห่งมีบุคลากรที่มีคุณวุฒิตรงตามที่กำหนดไว้ แต่ไม่มีห้องสมุดใดมีครุภัณฑ์และจำนวนบุคลากรครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐาน ทั้งนี้มีรายละเอียดในตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 15 ขนาดของห้องสมุดประชาชน จำแนกตามจำนวนประชากรในเขตเทศบาล และสภาพของห้องสมุดประชาชนที่ได้มาตรฐาน

ห้องสมุดประชาชน จังหวัด	จำนวน ประชากร ในเขต เทศบาล*	ขนาด			สภาพของห้องสมุดที่ได้มาตรฐาน				
		ใหญ่	กลาง	เล็ก	อาคาร งบ ประมาณ	คุณวุฒิ ของ บุคลากร	หนังสือ และ สิ่งพิมพ์	บริการ	
1 กระบี่	8,764			x	x			x	
2 ชุมพร	15,663		x		x	x		x	
3 ตรัง	42,232	x			x				
4 นครศรีธรรมราช	68,579	x						x	
5 นราธิวาส	36,118	x			x				
6 ประจวบคีรีขันธ์	30,501	x							
7 ปัตตานี	29,264	x			x				x
8 พังงา	13,563		x					x	
9 พัทลุง	13,336		x			x		x	x
10 ภูเก็ต	34,362	x							x
11 ยะลา	42,229	x			x			x	x
12 ระนอง	10,301		x						
13 สงขลา	96,244	x							
14 สตูล	7,315			x	x		x	x	x
15 สุราษฎร์ธานี	37,022	x							
รวมทั้งภาค		9	4	2	7	2	1	7	5

* ที่มา สำนักงานสถิติแห่งชาติ